

Etnološki pogled na fužinarsko rodbino Globočnik ter delavce, zaposlene v fužinarstvu, v Železnikih v 19. stoletju (1.del)

Tjaša Pavšič

Spremna beseda

Nekaj besed na pot k objavi raziskave, ki jo je Tjaša Pavšič kot diplomsko delo napisala o etnoloških pogledih na fužinarsko rodbino Globočnik in delavce v fužinarstvu v Železnikih v 19. stoletju.

Raziskava, ki je pred vami – Železne niti letos objavljajo prvi, leta 2007 pa bodo objavile drugi del – je v etnologiji Slovencev skoraj izjemna. Ne samo po času, temveč tudi po predmetu, ki ga obravnava. Gre za zadnje obdobje gospodarstva in družbe v fevdalizmu in za prvo obdobje po njegovi odpravi, ko se je razmahnilo v kapitalistično gospodarstvo in se je oblikovala nova ureditev, ki jo imenujemo kapitalistična. V nakazanem okviru so slovenska železarska naselja določena posebnost po svoji produkciji in prebivalstvu, ki je sodelovalo v tej produkciji in od nje živelo. Pridelovanje železa, izdelovanje železnih izdelkov in trgovino z njimi so organizirali in vodili fužinarji; fizično delo so opravljali kovači, tj. delavci v fužinarstvu. Eno takšnih naselij so bili Železniki.

Zdajšnja etnologija si tu in za 19. stoletje zastavlja vprašanje o načinu življenja navedenih skupin prebivalstva. Ti sta bili po položaju v gospodarstvu in družbi ne le hudo različni, marsikdaj sta si izrecno nasprotovali. Pričujoča raziskava o načinu življenja teh skupin prebivalstva v Železnikih v 19. stoletju je sledila vodilu sodobne etnološke vede, po katerem naj se raziskave ne omejujejo "na kulturna obzorja posameznih skupin, plasti, razredov". Skušala je dognati, kako so živeli, povedano v zdajšnjem in neetnološkem jeziku, tako železnikarski delodajalci kakor železnikarski delojemalci v predzadnjem stoletju. Raziskave te vrste so pri nas maloštevilne. Prevladujejo raziskave, ki obravnavajo določeno poglavje v načinu življenja na nekem območju in segajo v najbližjo preteklost, redke v prejšnja desetletja 20. stoletja.

Za delo Tjaše Pavšič je več virov o fužinarjih kot o njihovih delavcih. O prvih so na voljo predusem ustni in rokopisni viri, nekaj manj tiskani viri o družini Globočnik, najpomembnejši fužinarski rodbini v Železnikih. Pričujejo o obsežni in raznovrstni gospodarski dejavnosti Globočnikov, bila je pglavtni del njihovega načina življenja, in o njihovi materialni in duhovni kulturi; pri tistih Globočnikih pa, ki so bili dejavni zunaj Železnikov, o njihovem delovanju v upravi in delno politiki. S temi viri je bilo v precejšnji meri mogoče obnoviti podobo o delu in kulturi v upoštevanja vredni in številni fužinarski rodbini. Takšne teme etnologija Slovencev še ni načela.

Čprav je virov o fužinarskih delavcih – kovačih, v Železnikih manj, so dovolj poučni. Ustnih virov za obravnavano obdobje ni, razmeroma številni pa so tiskani viri in viri v splošnem slovstvu. Pričujejo o načinu življenja kovačev: o njihovem delu in okolju, v katerem so delali, o njihovi stanovanjski kulturi, prehrani, izrabi prostega časa, praznovanjih in nekaterih socialnih razmerah.

Prepričan sem, da bodo po natisu raziskave prišli na dan nadaljnji viri. In upam, da bodo ti viri in raziskave, ki bodo sledile, sprožile pobudo tudi za objavo v knjižni obliki. Iz Železnih niti bo razvidna potreba po spoznanjih o načinu življenja tudi tistih skupin prebivalstva na Slovenskem, o katerih se, razen v posameznih krajih, ve malo ali nič.

Povzetek

V diplomski nalogi sem se posvetila historičnoetnološki obravnavi dveh družbenih skupin prebivalstva Železnikov 19. stoletja – na eni strani fužinarjem, na primeru rodbine Globočnik, in na drugi strani delavcem, zaposlenim v fužinarstvu. Pripadnikih trdnih in uspešnih fužinarskih rodbin, med katerimi so bili Globočniki, so kot lastniki proizvodnih procesov, trgovine z železom in večjih površin zemljiških posesti zavzemali najvišje mesto na družbeni lestevici, značilni za gorenjske fužinarske kraje, kovači kot večinska delovna sila pa najnižje mesto. Razlog, da sta predmet raziskave prav ti dve po družbenem statusu oddaljeni in po načinu življenja različni družbeni plasti, je v njuni medsebojni odvisnosti na področju gospodarskih dejavnosti. Ukvarjanje z vodenjem fužin in trgovine s strani fužinarjev ter opravljanje dela na fužini in kovanje s strani delavcev je močno vplivalo na način življenja obravnavanih družbenih plasti. Le vzporedno raziskovanje obeh lahko pripomore k pravilnejšemu in celovitejšemu razumevanju tako ene kot druge skupine. Predmet diplome je omejen na 19. stoletje. Gre za obdobje izredne razgibanosti razmerij med obravnavanima družbenima skupinama. To je obdobje, ko je rodbina Globočnik doživela svoj gospodarski vrhunec, ko so njeni člani postali večinski lastniki fužin v Železnikih in veliki posestniki, obenem pa obdobje propadanja zastarele fužinarske tehnike, kar je povzročilo slabšanje življenjskih pogojev delavcev in stopnjevanje revščine med njimi. V prvem delu diplomske naloge v kronološkem zaporedju predstavljam poslovno pot rodbine Globočnik ter jo dopolnjujem s pripovedmi o življenju posameznih članov rodbine, ki so ostale v spominu potomcev rodbine in prebivalcev Železnikov. V drugem delu se posvečam načinu življenja železnikarskih kovačev ter prizadevanju delavcev za izboljšanje delovnih in življenjskih razmer v zadnjih desetletjih 19. stoletja.

Tjaša Pavšič

Fužinarska¹

*V prelepi ravnini
pod silnim goram
je v lepi naravi
železenska fara
s trejm vasmi
z veliko ljudmi.*

*Tam še rokodelci
se s trudom žive,
s potam na čelu
svoj kruhek dobe.*

*Zvečer kadar ura odbije deset,
zasiši se tamkaj klicanje in vek.*

*Ker tam fabrikaši,
ti revni kovači
skupaj gredo
na delo nočno.*

*Tamkaj fužinarji,
ti dobri ljudje,
ki svoje kovače
z vsem prežive.*

*Ti blagi gospodje
plačujejo z dnarji,
plehke in žeblje,
vse, kar komur gre.*

*Ti blagi gospodje
so brati trije,
ki skoraj pol fare
že on' prežive.*

*Zato pa Bog mili,
še dolgo jih živi,
po smrti pa dej
vsem trem sveti rej.*

UVOD

Že nekaj let je minilo, odkar me je nekega sončnega jesenskega popoldneva moja teta ga. Jana Vizjak popeljala na obisk h g. Željku Jegliču v Železnike. V kraj, ki sem ga dotlej poznala le kot izhodiščno točko za vzpon na Ratitovec. Obisk je bil namenjen pogovoru o prednikih g. Jegliča, a takrat resnično nisem vedela, kaj pričakovati. Avto sva ustavili na dvorišču v starem delu mesta ob mogočni hiši, na kateri so v oči najbolj bodle masivne kovane naknice. Doživeli sva izjemno topel sprejem g. Jegliča in njegove soproge. Kmalu po prvih pozdravnih besedah so začele vreti na plano zgodbe o tej stari hiši. Sprehod po vrtu mimo kašče in hlevov, vstop skozi obokan vhod v hišo, pogled na stopnišče, ogled z razkošnim pohištvom opremljenih prostorov so spremljale najrazličnejše pripovedi o družini Globočnik, o fužinarstvu, o železnikarskih kovačih. Preveč je bilo, da bi vse ostalo v spominu. Fužinarstvo, okoli katerega so se vrtele pripovedi, mi je bilo preveč neznano področje, da bi uspela slišano v celoti zaobjeti in povezati v celoto. A odprl se mi je pogled na slike iz življenja zgodnjeindustrijske rodbine. In vzknila je misel o diplomski nalogi. Z vračanjem misli k povedanemu ob obisku v Jegličevi hiši, z brskanjem po literaturi o Železnikih, ob nadaljnjih pogovorih z g. Jegličem se je izoblikoval njen predmet in namen.

Namen diplomske naloge je na podlagi metod historične etnologije predstaviti življenje fužinarske rodbine Globočnik ter življenje delavcev, ki so bili zaposleni v fužinarstvu. Obravnava je časovno omejena na 19. stoletje. Razlog, da sta predmet raziskave prav ti dve družbeni plasti prebivalstva, namreč fužinarji in delavci, je v medsebojni odvisnosti teh dveh plasti na področju gospodarskih dejavnosti. Tako življenje fužinarjev kot življenje delavcev je bilo neposredno povezano s fužinarstvom. Ukvarjanje z vodenjem fužin in trgovine z železnimi izdelki s strani fužinarjev ter opravljanje dela na fužini ali kovanje s strani delavcev je močno vplivalo na način življenja obravnavanih družbenih plasti. Le

vzporedno raziskovanje obeh lahko pripomore k pravilnejšemu in natančnejšemu razumevanju tako ene kot druge družbene skupine. Fužinarje bom obravnavala na primeru fužinarske rodbine Globočnik, pri obravnavi delavcev pa se bom posvetila predvsem življenju kovačev, ki so bili najštevilčnejša in najbolj reprezentativna plast železnikarskega delavstva. Časovna omejitev raziskave na 19. stoletje temelji na dejstvu, da se največ virov, ki so mi bili na razpolago in pričajo o fužinarski rodbini Globočnik in delavcih, nanaša na to stoletje. Poleg tega zgornjo časovno mejo obravnave določa leto 1901 oziroma 1902² – leto ukinitve delovanja fužine v Železnikih, s čimer se neha tudi poklic fužinarja in fužinskega delavca. To obdobje je predmet zanimanja tudi zaradi izredne razgibanosti razmerij – je stoletje, ko je rodbina Globočnik doživela svoj gospodarski vrhunec, ko so njeni člani postali veliki posestniki in večinski lastniki fužin v Železnikih, obenem pa obdobje propadanja zastarele fužinarske tehnike, kar je povzročilo slabšanje življenjskih pogojev delavcev in stopnjevanje revščine med njimi.

Raziskava temelji na uporabi širokega spektra virov in literature. V njene namene sem uporabila analizo dokumentov, listin, fotografij in risb, ki pričajo o rodbini Globočnik, analizo prispevkov iz časnikov 19. stoletja, analizo avtobiografije z naslovom Moj obračun Franceta Koblarja, analizo pogovorov z informatorjem in literaturo o zgodovini Železnikov in zgodovini fužinarstva.

Za namene raziskave sem od informatorja g. Željka Jegliča, potomca rodbine Globočnik, po klicu diplomata, dobila v vpogled gradivo, ki obsega dva rodovnika rodbine Globočnik, 60 fotografij članov rodbine Globočnik in njihovih sorodnikov, šest slik prostorov in notranje opreme Poldetove/Jegličeve hiše, naslikanih leta 1919 in 1920, diplomu s svetovne razstave industrijske tehnike na Dunaju iz leta 1873, priznanje Leopoldu Globočniku iz leta 1862 za prispevek k slovenski zgodovini, obrazce menic podjetja Brüder Globočnik, kovinske plačilne bone, pismo kovačev fužinarjem iz leta 1885 in pravilnik delavske bolniške blagajne iz leta 1886.

Slednja dokumenta predstavljata pomemben vir o delu in življenju železnikarskih delavcev.

Izčrpen vir podatkov za diplomsko nalogo so predstavljali številni dolgi pogovori z g. Željkom Jegličem. Med raziskavo sem želela navezati stik tudi z drugimi potomci rodbine Globočnik, da bi dobila različne poglede potomcev na svoje prednike, a žal stikov iz različnih razlogov nisem uspela vzpostaviti. Čeprav sem ostala le pri enem informatorju, menim, da so bile njegove pripovedi pomemben vir in dobro dopolnilo k drugim virom. Njegovo poznavanje preteklosti družine, njegov družinski spomin je bil namreč dokaj podroben in natančen. Poznal je življenjsko zgodbo skoraj vsakega pripadnika rodbine, zapisanega na rodovniku. Pripovedi so težile k objektivnosti pri opisovanju življenja prednikov ter zgodovinskih in gospodarskih okoliščin, idealiziranja preteklosti ali nostalgičnih misli o minulem je bilo malo. Natančnost družinskega spomina mojega informatorja bi lahko primerjali z natančnostjo družinskega in genealoškega spomina francoskega meščanskega sloja, ki ga je preučevala Beatrix le Wita. Avtorica v knjigi *French Bourgeois Culture* ugotavlja, da meščanski družinski spomin pogosto sega daleč v zgodovino, medtem ko seže v kmečki in delavski plasti navadno le do starih staršev. Je zelo precizen in nudi natančno zbirko imen, datumov in življenjskih zgodb. Nostalgija v njem ne igra glavne vloge, je le v ozadju, ker skušajo biti meščani v svojih pripovedih čim bolj objektivni. Pravijo: "Vsako življenje ima svoje težke trenutke in srečne dni. Eno sledi drugemu." Pri pripovedovanju so zelo previdni v izražanju, izogibajo se osebnih sodb in s tem ohranjajo distanco med svojim življenjem in družinsko zgodovino. (Le Wita 1994: 129–134)

Nadaljnji vir podatkov so članki iz časnikov druge polovice 19. stoletja. To so predvsem dopisi iz *Železnikov*, v katerih dopisniki poročajo o razmerah v kraju, največkrat o naravnih nesrečah, ali pa opozarjajo na slabe življenjske in delovne razmere kovačev. Prispevki, ki jih obravnavam v tej nalogi, so bili objavljeni v časnikih *Novice*, *Ljubljanski list*, *Ljudski glas*, *Slovenec*, *Slovenski narod* in *Laibacher*

Zeitung. Prvi prispevek o slabih razmerah med kovači je pismo Jožefa Levičnika z naslovom *Odperto pismo prečastitemu gospodu Jožefu Globočniku, fužinarju v Železnikih*, objavljeno v *Novicah* leta 1861, v 80. letih 19. stoletja pa se tovrstni prispevki kar vrstijo. Ti članki so vir podatkov predvsem o življenju delavcev v zadnjih desetletjih pred ukinitvijo fužinarstva.

Poseben sklop časniških virov so viri o življenju pravnikona Antona Globočnika pl. Sorodolskega. O njegovem življenju in delovanju pričata predvsem njegova lastna prispevka, objavljena v *Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko* leta 1898 z naslovom *K petdesetletnici slovenske narodne zavesti*, v spomin na leto 1848 in *Zgodovinski spominek iz Medjmurja ter nekrologi ob njegovi smrti leta 1912*, objavljeni v časnikih *Carniola*, *Dom in svet*, *Slovenec* in *Slovenski pravnik*. Kasneje njegovo delo omenja Roman Savnik v zborniku *Selška dolina* (1973), o njem piše France Habe v *Loških razgledih* leta 1979, Ciril Zupanc v *Primorskih srečanjih* leta 1996 in Valerija Trojar v zborniku *Železne niti* leta 2005. Njegovo delovanje je opisano v *Slovenskem biografskem leksikonu* in *Enciklopediji Slovenije*. Antonu Globočniku pl. Sorodolskemu se je posvetil in o njem zapisal nekaj besed tudi Jože Dolenc, ki je iz nemškega v slovenski jezik prevedel Globočnikovo kroniko *Železnikov* in jo leta 1999 izdal v dvojezični nemško-slovenski izdaji pod naslovom *Železniki: rudarski in fužinarski kraj: zgodovinsko-statistični oris* v registrah.

Pregledala sem tri arhivske fonde, v katerih so podatki o rodbini Globočnik. Fond z naslovom *Zbornica za trgovino, obrt in industrijo*, ki ga hranijo v Arhivu Republike Slovenije, ter dva fonda iz *Zgodovinskega arhiva Ljubljana* z naslovoma *Železarska industrijska družba bratov Globočnik, Železniki* in *Tovarna žic in žičnikov Ivan Globočnik, Ljubljana*. Natančnejše analize teh fondov nisem opravila, saj bi bilo to za okvire te diplomske naloge preobsežno, uporabila sem le nekaj posameznih podatkov, ki sem jih v njih našla.

Oglejmo si še nekoliko bolj natančno, kakšne

vsebine nam ponuja obravnavana literatura in nekateri drugi pisni viri. Kot prva opora pri seznanjanju z zgodovino Železnikov in fužinarstvom so mi služile izčrpne knjige, ki obravnavajo ta področja, med njimi delo Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem avtorja Ivana Mohoriča, Škofja Loka in loško gospodstvo (1873–1803) Pavleta Blaznika, Doba železarstva v Železnikih Jožeta Dolenca, že omenjeni ponatis dela Antona Globočnika pl. Sorodolskega iz leta 1867, izdanega leta 1999 v izvorniku in slovenskem prevodu z naslovom Železniki: rudarski in fužinarski kraj: zgodovinsko-statistični oris v registrah, in delo Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts Alfonsa Müllnerja.

Sledilo je zbiranje literature in člankov, ki obravnavajo fužinarje in delavce v Železnikih. Ob prvih stikih s to literaturo je moja pozornost pritegnilo vprašanje o prisotnih in odsotnih podatkih, o napisanem in nenapisanem o fužinarjih in delavcih v tej literaturi. Opazila sem namreč, da so se raziskovalci, kot so Gašperšič, Kyovsky in Mohorič, ki so se v 50. in 60. letih 20. stoletja posvečali zgodovini fužinarstva v Železnikih 19. stoletja, izogibali omenjanju Globočnikov, kljub temu da so kot večinski lastniki fužin igrali pomembno vlogo v gospodarski zgodovini kraja. Rodbino Globočnik v svojih tekstih omenijo le z enim stavkom, v katerem povedo, da so Globočniki pokupili večino fužinskih deležev. Gašperšič temu doda še sodbo o njih: "V Železnikih so se zvrstili Dermote, Plavci, Semeni do Globočnikov, ki so sredi 19. stoletja pridobili 60 % vseh deležev, malo pozneje pa vse deleže in večino gozdne posesti ter brez skrbi za usodo žebjarjev l. 1902 ustavili fužino, valjarnico in vigenjce." (Gašperšič 1956: 64) Po drugi strani so njihovi članki izčrpen vir informacij o načinu življenja kovačev, razmerah pri delu in njihovem družbenem položaju. Poudariti pa je treba, da govorijo predvsem o kovačih v drugi polovici 19. stoletja, ko se je gmotni položaj kovačev začel naglo slabšati, zato na nekaterih mestih v teh delih začutimo emocionalni naboj, sočustvovanje s "trpečim delavstvom".

Tovrstna situacija, po eni strani "molk" o fužinarjih in po drugi strani emocionalna opredeljenost do položaja kovačev, je verjetno posledica povojne politične ideologije, ki je zgodnejdustrijske podjetnike označila kot kapitalistične izkoriščevalce, delavce pa kot trpeče žrtve sistema. Podobne misli se je oprijel tudi akademik France Koblar, potomec kovaške družine iz Železnikov, ki je v svojem otroštvu doživel vso bedo in revščino, ki jo je prinašalo ukvarjanje s takrat propadajočo kovaško obrtjo. Svoje spomine na rojstni kraj je Koblar zapisal v avtobiografiji z naslovom Moj obračun, napisani leta 1945, izdani pa po njegovi smrti, leta 1976. Poglavja Železniki, Moji starši in Prebujanje so prvi obsežen, četudi subjektiven in emocionalno obarvan pisani vir o rodbini Globočnik, pa tudi izčrpen vir o življenju kovačev. V njih Koblar po svojem spominu podrobno opiše vsakdanje življenje, delo, navade in praznovanja kovačev, v poglavju Železniki pa nameni mnogo strani tudi v njegovem otroštvu živečim članom rodbine Globočnik. Ta opis je prežet z žalostjo, strahospoštovanjem in odklonilnostjo do fužinarjev ter sočutjem do kovačev. Globočnike predstavi z besedami: "Najvišje so stali fužinarji – v tistem času trije Globočniki – Janez (Johan), Leopold in Anton. Ta rod je potegnil nase vso moč, si prilastil fužinske delnice in v svoji trojici neomejeno gospodoval. /.../ Danes so njihovi nasledniki pravi, neomejeni lastniki – in tudi drv menda nekdanjim žebjarjem, prvotnim moralnim lastnikom ne dovoljujejo več. Ta prehod iz stare komunske ureditve manjših fužinarjev do ene same družine mogočnih Forsytov in Buddenbrookov se je izvršil za fužinarje komaj opazno, za žebjarje pa je pomenil popolno usužnjenost, popoln propad stanu, brezpravno in pomilovanja vredno duševno in telesno nemoč. Globočniki – prvotno iz ene same hiše – so stanovali sedaj v treh dvorcih, tri družine, različne po javni podobi, v bistvu pa ena sama vlada; neomejena moč in oblast – nedostopna in enako neusmiljena v gospodarskem in družbenem boju. Ti trije gospodje so imeli vrsto hiš in posestev, obsežne gozdove in polja, žage, mline, nekoč pa predvsem fužine in kovač-

nice – vse se je kopicilo na tri, oziroma v glavnem v eno hišo." (Koblar 1976:15–16)

Prvi in do sedaj edini znanstveni prispevki, ki v okviru raziskave zgodovine Železnikov obravnavajo tudi rodbino Globočnikov, so bili objavljeni v zborniku Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, izdanem leta 1973. To so članki dr. Marije Verbič, prof. Vincencija Demšarja in Lojzeta Žumra, ki govorijo o zgodovini Železnikov in v okviru te tudi o Globočnikih na podlagi analize arhivskega gradiva. Ti prispevki so hkrati obsežen vir o življenju delavcev v 19. stoletju.

Fužinarske rodbine iz Železnikov, med njimi tudi Globočniki, so torej v literaturi v nasprotju z delavsko plastjo zelo redko obravnavane, zato se ni čuditi, da je bil za Miho Nagliča, novinarja, ki je leta 2000 v Gorenjskem glasu objavljaval prispevke za načrtovani Gorenjski biografski leksikon, sprehod po Železnikih "pravo odkritje": "Zadnjič je bilo zame pravo odkritje, ko me je Peter Poljanar, gospodarstvenik in muzejski delavec, popeljal skozi Racovnik. Tam so mogočne stare hiše, nekatere med njimi razglašene za kulturne spomenike. Najbolj imenitna so pročelja tistih, v katerih so živeli Globočniki, najprej fužinarji, pozneje predvsem posestniki in trgovci z lesom. Vsaka od njih hrani svojo zgodbo. Nekatero od teh so take, da se človek čudi, kako da še niso našle avtorja, ki bi jih povzdignil v roman. To je seveda začutil že rojak France Koblar, ko je v svojih spominih Globočnike imenoval za železnikarske Forsyte in Buddenbrooke." (Naglič 2000: 217) Naglič je za svoje podlistke o Globočnikih uporabil dva vira, ustna pričevanja Dragice Demšar, rojene Globočnik, in seveda edini obsežnejši tiskani vir o Globočnikih, knjigo Franceta Koblarja Moj obračun, s čimer je nehote sprožil polemiko med Antonom Demšarjem, potomcem rodbine Globočnik, in hčerko Franceta Koblarja Ano Koblar Horetzky. Na tem mestu se bomo ozrli le na odziv Antona Demšarja, saj je za našo raziskavo to zgovoren vir, ker razkriva pogled potomca Globočnikov na zgodovinske dogodke in rodbino, iz katere izhaja. Demšar v pismu, ki ga je Naglič v celoti objavil, pravi: "Prepričan sem,

da so si stari Globočniki zaslužili bolj prizanesljivo sodbo, kot jo je napisal France Koblar v svoji knjigi Moj obračun, ki je izšla šele po njegovi smrti in iz katere sedaj vi objavljate odlomke. Globočniki so bili vse skozi izredno poštene in delavni ljudje, napredni, liberalni, podjetni in osebno skromni. Sredi 19. stoletja so se pojavili konkurenčni žebliji, narejeni strojno v Belgiji in Angliji, kasneje pa so jih prizadele tudi visoke italijanske carine. Globočniki niso zapustili Železnikov tako kot večina ostalih fužinarjev. V letih 1830 do 1860, ko je bil predstojnik dominija Jakob G. in župan Jozef G., so v Železnikih zgradili oba kamnita mostova (namesto lesenih), odprli so pošto in Železniki so bili povzdignjeni v deželno-nežji trg z dovoljenjem za tedenske sejme. Bratje Globočnik (sinovi Jakoba: Johan, Leopold in Anton) pa so leta 1858 postavili tudi novo fužino z valjarno za proizvodnjo valjanca." (Naglič 2000: 232) Pismo nadaljuje s številnimi drugimi mislimi o Globočnikih in Koblarju.

Misel, da se rodbini Globočnikov in njenim prednikom godi krivica, ter majhen obseg raziskanosti železnikarskih fužinarjev v zgodovinskih delih, je tudi srednješolka Veroniko Poje, potomko Globočnikov, vzpodbudila k pisanju raziskovalne naloge z naslovom Družina Globočnik iz doline čipk in železarstva. Tudi ta naloga je pomemben vir podatkov o življenju Globočnikov, zanimiva pa je tudi zaradi uvodnih besed naloge, napisane 1993, ki pričajo o njenem pogledu na svoje prednike: "Poleg tega je bil moj cilj tudi prikaz rodbine Globočnik, ki nima zasluga le pri razvoju tega gorenjskega kraja, temveč pri razvoju celotnega slovenstva. /.../ V času socializma je bila rodbina Globočnik podobno kot mnoge druge družine v Sloveniji nečastno oropana in skoraj pozabljena v zgodovini. Upam, da bom s to nalogo ohranila delček naše zgodovine, ki jo je pretekli sistem hotel uničiti in mu je na žalost delno tudi uspelo." (Poje 1993: 4) V zaključnih besedah naloge pa se avtorica spusti v polemiko s Koblarjem, saj tudi v njegovih besedah, ki je enega od Globočnikov opisal kot zagrizenega nemškutarja, občuti krivične obsodbe: "Ker imam ravno priložnost, bi rada

omenila tudi pisatelja Franceta Koblarja, ki je v knjigi 'Moj obračun' opisoval tudi rodbino Globočnik. Ta zavedna slovenska družina je v knjigi nerealno in krivično opisana. V tistem času bi lahko na prste prešteli Slovence, ki niso bili nemškutarji, in rod Globočnikov je bil že med njimi." (Poje 1993: 35)

Če povzamem uvodne misli ob predstavitvi obstoječe literature o fužinarjih in železnikarskih delavcih, lahko zapišem, da se prvi povojni prispevki o gorenjskem fužinarstvu osredotočajo izključno na delavsko populacijo in predvsem na situacijo proti koncu 19. stoletja, ko se je položaj delavstva zelo poslabšal. Prve obsežne raziskave o gorenjskih fužinarjih je objavil leta 1969 v okviru svoje široko zastavljene knjige Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem Ivan Mohorič, ki se je poglobil v rodbini Zois in Ruard, Globočnike pa le nekajkrat omenil. Prvi znanstveni poskusi celostne obravnave populacije Železnikov v 19. stoletju so bili prispevki že omenjenih avtorjev v zborniku Selška dolina. Po tem zborniku se je znanstvena obravnava fužinarstva v Železnikih zaustavila, znanstvene obravnave delavstva ne zasledimo več, leta 2002 izide le poljudna knjižica Jožeta Dolenca z naslovom Doba železarstva v Železnikih, ki je posvečena ilustrativnemu prikazu zgodovine Železnikov, v okviru te tudi življenju delavcev. Obravnava Globočnikov se je po izidu zbornika Selška dolina prva posvetila Veronika Poje v šolski raziskovalni nalogi, napisani leta 1992, za njo pa leta 2000 Miha Naglič v podlistkih Gorenjskega glasu. Omeniti moram še drugo število zbornika Železne niti, ki je bil izdan tik ob koncu moje raziskave, junija 2005. V njem kar trije avtorji v svojih prispevkih obravnavajo teme, povezane z Globočniki. To so prispevki Anton Globočnik pl. Sorodolski Valerije Trojar, Zgodba nekega vrta Cirila Zupanca in intervju z naslovom 75 let diplomata Željka Jegliča.

ZGODOVINSKO IN DRUŽBENO OZADJE

Razvoj fužinarstva v Železnikih

"Ime Železniki se je rodilo iz kovinskega sadu, namreč iz železa, ki nosijo po njem ime ne le v nemškem, ampak tudi v kranjskem jeziku. Delijo pa se v dva dela, v Gornje in Spodnje Železnike, ki so četrte ure vsaksebi. So last deželnega kneza in imajo mnogo velikih in lepih zidanih hiš. Tu pridelujejo mnogo železa, iz njega pa vsake vrste orodje, zlasti obilo žebļjev. Mnogo tega železja izvažajo v Italijo, ker tod močno trgujejo z Italijani."

(Valvasor: Slava vojvodine kranjske)

Slika, ki jo je s temi besedami leta 1668 naslikal Valvasor, upodablja najznačilnejše motive iz Železnikov, ki so ta gorenjski kraj zaznamovali za šest stoletij in morebiti še več. Če verjamemo letnici listine, ki jo je prepisal in objavil v svoji Kroniki Železnikov Anton Globočnik pl. Sorodolski, je bilo železarstvo v Železnikih prisotno že davnega leta 1348³. Ta do danes žal neohranjena listina in naslednja prav tako neohranjena iz leta 1354 sta govorili o posebnih svoboščinah in pravicah do pridelave železa in dejavnostih, povezanih z njo, ki jih je freisinški škof, tedanji fevdalec na območju Selške doline, podelil kovaškemu mojstrom iz Železnikov. Prepisa⁴ teh dveh listin sodita med najstarejše dokumente o kovaštvu in začetkih fužinarstva na slovenskih tleh. Od takrat dalje je zgodovina Železnikov neprekinjeno povezana z izkopavanjem rude, pridobivanjem železa, kovanjem žebļjev, podkev in drugih izdelkov, s prodajo izdelkov na domačem in tujem trgu, z vzponi in padci fužinarske dejavnosti. Za zgodbo o fužinarstvu v Železnikih so odločilni šele dogodki in dosežki, ki jih je prinesla industrijska revolucija. Tem starodavna fužinarska dejavnost ni imela več moči prav dolgo kljubovati in leta 1902 je plavž v Železnikih poslednjič zagorel. V tem času večina plavžev po Slovenskem ni več delovala, plavž v Zgornjih Železnikih je ugasnil med zadnjimi pri nas. Železniki so torej kraj s tako dolgo fužinarsko zgodovino, da bi se lahko le malokateri drug slovenski kraj kosal z njo.

Valvasorju lahko pritrdimo, da se je celo ime tega kraja "rodilo iz kovinskega sadu". Listine iz 16. stoletja ga nazivajo bodisi z "Eisen Artz", čemur bi danes ustrezala nemška beseda Eisenerz, kar v slovenščini pomeni železova ruda, bodisi z "Oberhamer" in "Unterhamer", v prevodu Zgornja fužina in Spodnja fužina. (Müllner 1909:204, 229) V teku nadaljnjih stoletij sta se ustalili imeni, ki ju ima v mislih Valvasor, nemško Eisern in slovensko Železniki.

Ni naključje, da so freisinski škofje vzpodbujali fužinarstvo prav v odmaknjeni, med strma pobočja stisnjeni Selški dolini. Okoliški hribi, predvsem površine na Jelovici, so bile namreč bogate z železovo rudo, a so bile do tedaj izrabljene le v majhni meri in na primitiven način. Zemljiški gospodarji so v 13. stoletju posvečali tej gospodarski panogi vse več pozornosti. Z namenom, da bi pospeševali razvoj predelave železa, so železarjem podeljevali posebne svoboščine. Z železarstvom so se zatorej začeli ukvarjati poklicni železarji, ponujene svoboščine so postale privlačne tudi za mojstre iz širše okolice. Železniki so pritegnili predvsem izkušene kovače in železarje iz Furlanije. Pod njihovim vplivom se je iz dotedanjega preprostega načina pridobivanja železa začelo razvijati močnejše fužinarstvo, ki je delovalo po novih metodah. Primitivne majhne vetrne peči za taljenje železove rude so postopoma zamenjali z učinkovitejšimi večjimi pečmi in drugimi napravami, postavljenimi ob tekoči vodi, ki so jo uporabljali kot pogonsko silo. Do srede 14. stoletja so se Železniki razvili v izrazito novo gospodarsko središče. (Blaznik 1973: 83; Mohorič 1969: 33)

V tem času sta začeli delovati fužini v Zgornjih in Spodnjih Železnikih. Vsaka je imela svojo peč za predelavo železove rude v železo, imenovano tudi plavž. Na podlagi dokumentov zgodovinarji sklepa-jo, da so bili plavža in fužini postavljeni v drugi polovici 14. stoletja ali v prvi polovici 15. stoletja. Železarji, ki so ju zgradili, so postali deležniki fužinskih naprav, tj. delni lastniki fužin, in s tem dobili pravico, da smejo uporabljati plavž in druge fužinske naprave za taljenje rude in predelavo železa. Deležnikov se je oprijelo ime fužinarji. (Mohorič 1969: 52)

Ob naglem razmahu železarstva in fužinarskih obratov se je vse bolj utrjevala delitev dela. Vse številčnejši so postajali poklicni rudarji, s taljenjem so se bolj in bolj začeli ukvarjati poklicni talilci. Rastoči obrati so postavljali vedno večje zahteve strokovno izurjenim kovačem. Za dobavo vse večjih količin oglja, potrebnih za taljenje rude, so bili potrebni številni drvarji in oglarji. Pri tem so sodelovali zlasti kmetje z območja Jelovice, saj so njeni obširni gozdovi predstavljali neizčrpen vir lesa, potrebnega za oglarjenje. (Blaznik 1973: 85) Celoten proces predelave in fužinski obrati pa so bili, kot že omenjeno, v lasti fužinarjev. Ti so se vse bolj uveljavljali kot samostojna plast. Niso bili več tlačanski kmetje, kot so bili predelovalci železa pred 14. stoletjem, ki so le občasno talili in kovali železo za lastne potrebe. Postali so samostojni in dobivali od gosposke razne privilegije in priznanja. Podelili so jim skoraj vse dolinsko ozemlje, na katerem so današnji Železniki. Tu so smeli postavljati fužinske obrate, sekati les in ga neovirano prevažati k svojim kovačnicam. Za te pravice so gosposki plačevali denarni davek. Imeli so pravico nositi orožje, saj je gospostvo hotelo imeti v fužinarjih tudi oporo proti notranjim in zunanjim sovražnikom. Na poziv gospostva so morali s svojimi ljudmi braniti loško gospostvo. Pravice so bile podeljene mojstrom osebno in so veljale tudi za njihove potomce. Svojega položaja brez ustreznega ukaza niso smeli zapustiti. Prebivalci Železnikov so volili rudarskega sodnika. Volili so tako fužinarji kot gmajna – občina, ki je zastopala malega človeka. Rudarski sodnik je bil pogosto iz vrst fužinarjev. Med fužinarji so sprva prevladovali Furlani, a sistem kupovanja in prodajanja fužinskih deležev je tudi domačim trgovcem omogočil, da so postali fužinarji, s čimer je romanski element stopal v ozadje. (Mohorič 1969: 30)

Na začetku 16. stoletja si je zaradi gospodarskih interesov in potrebe po dvigu materialne kulture deželni knez začel prilaščati pravice do podeljevanja v uporabo rudarskih območij na Kranjskem. Postavil je svojega višjega rudarskega sodnika, ki naj bi odločal o vseh zadevah, povezanih z rudarjenjem

in fužinarstvom. Te pravice so do tedaj v loškem gospostvu pripadale izključno freisinskim škofom. Zato je nastopil več kot stoleten spor med zemljiškimi gospodi in deželnimi knezi. Leta 1588 je škof popustil in deželnemu knezu priznal pravico do vsega, kar je bilo v neposredni povezavi z rudarjenjem, a s tem se spori niso polegli. V tem sporu so se vztrajno za svoje pravice borili tudi fužinarji, ki se niso strinjali s tem, da bi jim rudarskega sodnika, pristojnega za Železnike, postavljali višji rudarski sodnik. Postopoma so dosegli, da so spet sami smeli voliti lokalnega rudarskega sodnika. A vsem nesoglasjem in nevšečnostim navkljub so se fužine v tem času razvile v močne proizvodne centre in izvozne postojanke. Konec 16. stoletja so bili Železniki po količini predelanega železa poleg Jesenic najmočnejši fužinarski kraj na Kranjskem.

Poleg tega, da so predelovali železovo rudo v železne palice – polizdelke, namenjene za nadaljnjo obdelavo, so se železnikarski fužinarji usmerili predvsem v proizvodnjo žebļjev. Te so izdelovali v posebnih kovačnicah, imenovanih "vigenjce". V posameznem vigenjcu je bilo do osem ognjišč, imenovanih "ješe", za katerimi je delalo tudi več kot 50 kovačev. (Blaznik 1973: 118) Ob proizvodni dejavnosti je bila seveda zelo pomembna trgovina z žebļji. Z njo so se ukvarjali in jo vodili fužinarji. Najemali so tovarnike, ki so žebļje na konjih tovorili v posebej za to izdelanih sodčkih, imenovanih "barigle". Žebļje so prodajali po tovarniški poti čez Bačo predvsem v Trst in Benetke ter preko teh mest tudi v druge, bolj oddaljene sredozemske kraje. (Blaznik 1973: 222)

Situacija v Železnikih se je začela spreminjati šele konec 18. stoletja, ko so nanjo bistveno vplivale za fužinarstvo neugodne jožefinske reforme in kmalu za tem francoska zasedba ozemlja. Obe omenjeni oblasti se nista dosti menili za stare pravice in privilegije fužinarskega kraja in njenih prebivalcev, zaradi česar so morali fužinarji ponovno biti trd boj z oblastmi, da so spet dosegli določeno stopnjo avtonomije in pravico voliti predstojnika kraja, sedaj imenovanega predstojnik dominija. Železniki so tako tudi še v 19. stoletju ostali tipično fužinarsko

naselje, čeprav so ga postopoma začele pestiti druge, ne le politično obarvane težave.

Fužinarstvo v 19. stoletju

Že Baltazar Hacquet je v svojem delu *Oryctographia Carniolica* napisal ostro kritiko gorenjskih fužin. Opisal je vse pomanjkljivosti in slabe strani organizacije dela na fužinah in zastarelih fužinskih naprav. Ob ogledih rudišč je spoznal, da bo rude v okolici kmalu začelo primanjkovati. Kritiziral je razvade kovačev, neekonomičnost pogonov, primitivnost nekaterih naprav in druge vzroke, ki so oteževali produkcijo. Predlagal je, naj bi se močnejši fužinarji združili, da bi postavili modernejši plavž s trajnim obratovanjem, ki bi bil mnogo bolj racionalen in bi porabil mnogo manj oglja. Fužinarji tem besedam niso prav verjeli, pa tudi vlade, ki je spodbujala gradnjo sodobnejših fužinskih naprav in združevanje fužinarjev, niso upoštevali. Po požaru, v katerem so leta 1796 pogoreli Zgornji Železniki, med drugim tudi fužine in skladišča oglja z zalogami, so ponovno postavili zastarelo peč na volka.⁵ (Mohorič 1954: 98; Mohorič 1969: 133) Popustili so šele v prvi četrtini 19. stoletja in pod pritiski rudarskih oblasti nadomestili talilni peči v Zgornjih in Spodnjih Železnikih s sodobnejšima plavžema, pri katerih je ročno gonjenje mehov za podpihovanje talilnega ognja nadomestil vodni pogon. (Gašperšič 1963: 12, Verbič 1973: 101) Kot resnične so se kmalu izkazale tudi Hacquetove napovedi. Oskrba z rudo je postajala vse težja. Stare jame so dajale vedno manj in čedalje slabšo rudo. Dovažati so jo začeli tako iz bližnje okolice kot iz bolj oddaljenih območij, na primer iz okolice Turjaka. (Blaznik 1973: 378)

V prvi polovici 19. stoletja so bili fužinski deleži še vedno razdrobljeni na večje število fužinarjev. Delovali sta še vedno dve fužinski podjetji, vsako je imelo svojega vodjo, ki je bil običajno najpremožnejši fužinar. Deleži v rudnikih in na fužinah so se vpisovali v rudarsko knjigo, ki jo je vodilo rudarsko sodišče v Ljubljani, druge nepremičnine v Železni-

kih pa so bile vpisane v zemljiško knjigo, ki jo je vodil predstojnik dominija v Železnikih. Predstojnik dominija je bil voljen iz vrst fužinarjev. Leta 1850 je stopil na njegovo mesto župan. Leta 1801 je bilo na primer v Zgornjih Železnikih 16 fužinarjev, v Spodnjih pa 24. Fužinarji z največ deleži so bili takrat Johan Peter Plautz z 12 deleži in Franc Anton Homan z 10 deleži v Zgornjih Železnikih ter Jožef Urbančič z 12 deleži v Spodnjih Železnikih. Poleg njih se je čedalje bolj uveljavljala rodbina Globočnikov, ki je imela tega leta 5 deležev v Zgornjih in 7 deležev v Spodnjih Železnikih. Največ fužinarjev je imelo le po en ali dva deleža. (Verbič 1973: 105)

Po letu 1800 je prišlo v lastništvo deležev do velikih sprememb. Stare ugledne fužinarske rodbine so obubožale. Rodbina Plautz, ki je imela za seboj 400 let fužinarske dejavnosti in je dolgo let igrala vodilno in najuglednejšo vlogo med fužinarji, si po finančni krizi ni več opomogla. Podobna usoda je sredi 19. stoletja doletela tudi vplivno rodbino Homanovih. Vse bolj pa se je v tem času vzpenjala rodbina Globočnikov, ki je konec 19. stoletja postala edina lastnica železnikarskih fužin.

V drugi polovici 19. stoletja se je pojavilo vse več dejavnikov, ki so povzročali postopno zamiranje fužinarstva. Na trgu se je vedno bolj čutila konkurenca cenejšega švedskega, angleškega in nemškega železa in jekla, ki so ga pridobivali s sodobnimi tehnikami za predelavo železove rude. V Podonavje je vse bolj prodiralo belgijsko blago strojne izdelave, ki so ga prodajali po zelo nizkih cenah. Odločilno je na fužinarstvo vplivala gradnja železniških prog. Otvoritev prve proge z Dunaja do Trsta je še pospešila konkurenčnost tujih železarn. (Mohorič 1969: 51)

Poleg tega so Železnike pestile mnoge naravne nesreče, najhujši so bili pogosti požari. Eden najpretrsljivejših se je zgodil leta 1822. Začelo je goreti v Zgornjih Železnikih, požar se je hitro razširil na vse Železnike, pa tudi na okoliške vasi. Nepoškodovani sta ostali le dve hiši in notranjost cerkve sv. Franciška. Vse druge stavbe so pogorele, tudi fužine in župna cerkev in z njo večina župnijskih listin. Probleme so povzročale tudi poplave in zamrznitve,

zaradi katerih so morale fužine pogosto mirovati. (Demšar 1973: 115)

Med letoma 1870 in 1873 je potekal pod vodstvom Kranjske industrijske družbe proces združevanja gorenjskih železarn. Vanj fužine v Železnikih, tako kot tudi fužine v Kropi in Kamni Gorici, niso bile vključene. Ostale so izolirane in prepuščene upravi posameznih fužinarjev. Po letu 1873 je bilo naročil iz Podonavja vse manj, Italija je zaprla svoje meje proti uvozu z visoko carino. Železniki so ostali tudi prometno povsem izolirani, nekateri krogi so si zaman prizadevali za izgradnjo gorenjske železnice. (Mohorič 1969: 51)

Fužinarji so morali v teh razmerah preusmeriti svoj kapital v druge gospodarske panoge, kovači pa so morali zaradi slabega zaslužka ali sploh brez zaslužka iskati delo drugod. Mnogo se jih je izselilo v Kropo, v tovarne v Ljubljano ali na Savo, nekateri pa so se podali še dlje, v Bosno, Trst ali Reko. Plavž v Zgornjih Železnikih je zadnjič zagorel leta 1901, kovati pa so dokončno nehali junija 1909. (Demšar 1973: 117)

Fužina, fužinski deleži in delavci na fužini

Jeklenice

*Pa kota že rase,
mašelj se vari,
se ognja napase,
pod kladivo hiti.
"Ta tanka – ta tosta,"
prepeva ves dan,
bolj zrna je gosta,
bolj mojster iskan.*

Valentin Vodnik

Vodnik je imel priložnost, da si je ogledal delo na fužinah barona Žige Zoisa v Bohinju. Mogočni obrati so ga tako prevzeli, da je skoval zgornjo pesmico. A ta je s svojimi starimi fužinarskimi izrazi sodobnemu bralcu, živečemu več kot 100 let po zatonu fužinarstva, komajda razumljiva. Pojasnimo zatorej najprej, kaj beseda fužina sploh pomeni. To je stavba, v kateri so iz rude pridelali kovno železo. V njej so bile različne naprave: visoka peč ali plavž za taljenje rude, talilno ognjišče, na katerem so razžareli železo, da bi izboljšali njegovo kakovost, mehovi za oskrbo visoke peči in talilnega ognjišča z zrakom in veliko kladivo za kovanje železa, imenovano norec, ki so ga poganjala vodna kolesa. V bližini fužine je stala tudi zgradba, imenovana "cajnarica", v kateri so iz večjih železnih palic, ki so jih dobili iz fužine, kovali manjše palice – cajne, primerne za izdelavo žeblicev. (Mohorič 1969: 49)

Fužina je bila v skupni lasti fužinarjev. Posamezen fužinar je bil lastnik določenega števila fužinskih deležev. Deležniški sistem je po Blaznikovih besedah narekovala živa potreba. Proizvodnja je zahtevala, da so mojstri čim bolj vzajemno delovali. Za delovanje, razvijanje in obnavljanje obrata so bila potrebna velika denarna sredstva, za kar posameznik ni imel dovolj kapitala. Dovolj se ga je nabralo le v združbi solastnikov, ki pa je bila odprta tudi za kapital tujih trgovcev. (Blaznik 1973: 85)

Glede na število deležev, ki jih je imel v lasti fužinar, mu je bil odmerjen čas, ki ga je smel porabiti za delo na fužini. Fužina se je delila na 48 fužinskih deležev ali dni. Če je imel fužinar v lasti en fužinski dan, je lahko uporabljal fužinske naprave en dan na vsakih osem tednov oziroma šestkrat na leto po en dan. Deleže so fužinarske družine dedovale, podarjale za doto, kupovale, prodajale, dajale v najem in zastavljale. Nekateri fužinarji so si na ta način pridobili veliko število deležev in so lahko fužine uporabljali po cel teden. (Verbič 1973: 107) Imeti v lasti fužinski delež je pomenilo veliko čast, zato so se ga obubožane fužinarske družine oklepale do zadnjega. Izguba fužinskega deleža je za družino pomenila sramoto, kajti v tem primeru je imela na izbiro le

dvoje: izseliti se iz kraja ali pa postati kovač, ki je imel v fužinarskem kraju najnižji družbeni status. (Dolenc 2002: 21)

Z delovanjem fužine so bili povezani najštevilčnejši poklici. Z rudo so fužino preskrbovali rudarji. To so bili domačini iz Železnikov ali kmetje iz okoliških vasi, ki so si pridobili pravico kopati rudo na določenih rudnih poljih. Rudarilo se je v velikem obsegu, posebno na Jelovici. Rudarstvu so se ljudje posvečali zaradi svobodčin in privilegijev, ki so si jih s tem pridobili. Od njih so fužinarji kupovali rudo. Geološke značilnosti pokrajine so narekovale svojevrsten način pridobivanja rude. Niso kopali rovov, ampak so rudo nabirali v razpokah, kotanjah in vrtačah. Ruda je bila je v obliki majhnih kroglic, zato so jo imenovali bobovec. Prav tako kot z rudo je bila za delovanje fužine nujna preskrba s kurivom, tj. z lesnim ogljem. Fužinar je svoje gozdne površine dajal v zakup drvarjem in oglarjem, da so na njih drvarili in žgali oglje. Oglarji so prodajali oglje fužinarjem. Če pa ga ti niso potrebovali, so ga prodali drugam.

V fužini je delalo več delavcev. Vsak je bil usposobljen za delo ob določeni napravi. Basavec je bil odgovoren za polnjenje plavža, ogoštoer za obdelovanje železa, udajavec za spuščanje vode na kolo za pogon norca, plajer za skrb za ogenj v talilni peči. Za kladivi v cajnaricah so delali cajnarji. Poleg njih je vzdrževanje fužine stalno zaposlovalo tesarje in njihove pomagače. (Gašperšič 1963: 17–21)

Obdelava železnih palic v končne izdelke je potekala v kovačnicah. Železniki so se specializirali predvsem na izdelavo žeblicev. Žeblice so kovali kovači, kot rečeno, v posebnih kovačnicah, imenovanih vigenjc. Vigenjci niso bili v skupni lasti tako kot fužine in cajnarice, pač so bile v privatni lasti posameznih fužinarjev. Za delo v vigenjcih so fužinarji najemali poklicne kovače (kovaške mojstre) in njihove pomočnike (hlapce in dekle). V posameznem vigenjcu je bilo več ognjišč – "ješ", okoli katerih so stala nakovala. Delo v vigenjcih je potekalo ponoči, delale pa so cele družine, moški, ženske in otroci. Kovači so bili večinski del prebivalstva Železnikov.

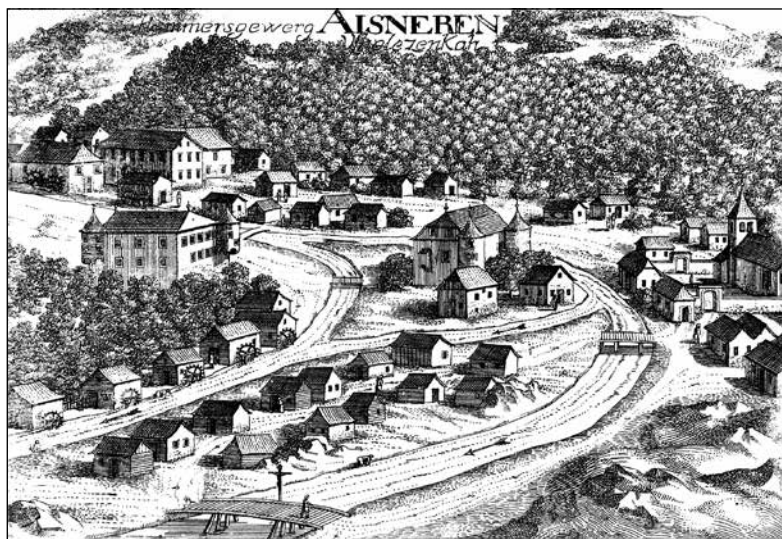
Struktura prebivalstva Železnikov v času fužinarstva

Zgornji očrt zgodovine in delovanja fužin nam govori o kraju, v katerem se je razvila stroga delitev dela in močna družbena hierarhija. V prejšnjem poglavju smo pojasnili, kakšna je bila delitev pri delu, sedaj pa si oglejmo še, kako sta delo in poklic, ki ga je opravljal posameznik, opredeljevala njegov položaj v družbi. Ni potrebno posebej pojasnjevati, da so fužinarji zasedali najvišje mesto. Kot lastniki fužinskih naprav in zemlje in gozdov, kot nosilci posebnih pravic in privilegijev so uživali poseben položaj in ugled. Njim nasprotni družbeni pol so bili fužinski delavci in kovači žebljev, a tudi ti so se med seboj strogo delili. Višji položaj so imeli maloštevilni fužinski delavci – delavci, ki so opravljali delo pri plavžu in velikem kladivu. Fužinski delavci se navadno niso družili s kovači. Njihov zaslužek je bil boljši, zato so se ograjevali od kovačev, ki so tvorili glavno plast delavstva v Železnikih (Verbič 1973: 108). Večinski kovači so skupaj s svojimi pomočniki imeli najnižji položaj v družbi, nižje od njih so bili le še hlapci in dekle. Njihov zaslužek je bil majhen, zemlje in nepremičnin navadno niso imeli. A kljub vsemu so bili v fevdalnem času v nekem pogledu celo na boljšem kot tlačani, saj jih je varoval

rudarski red, po katerem so bili deležni pravic in vladarske naklonjenosti. (Gašperšič 1956: 70) Posebna plast prebivalcev Železnikov so bili obrtniki – čevljarji, sodarji, mizarji, tovarniki, usnarji, irharji, tesarji, ključavničarji, podkovni kovalji, krčmarji in drugi, ki so našli zaslužek v železarskem kraju.

Za ilustracijo prikažimo ta nasprotujoča si pola na primeru bivališč. Ozrmo se najprej na Valvasorjev bakrorez iz Slave vojvodine kranjske, ki upodablja Železnike 17. stoletja. V središču slike stoje mogočne, zidane zgradbe – bivališča fužinarjev, v ospredju pa majhne hiške kovačev in ob vodi vigenjci, kjer so delali.

Še danes podoba Železnikov krasijo mogočne zgradbe, v katerih so nekoč bivali fužinarji. Ena najstarejših med njimi je danes zaščitena. Imenuje se Plnada in naj bi ime dobila po mestu Palmi, od koder naj bi bili prišli zgodnji fužinarji. Eni prvih lastnikov so bili iz fužinarske rodbine Homan. (Müllner 1909: 239–240) Predstavniki premožnih fužinarjev so živeli v prostornih hišah. V nasprotju z njimi kovači niso imeli svojih hiš, temveč so stanovali v majhnih hišah, katerih lastniki so bili njihovi delodajalci. V eni hiši so skupaj živele tri do štiri družine. Delavska družina je imela za bivališče le en stanovanjski prostor, neredko pa se je zgodilo, da je prišlo na en bivalni prostor tudi več družin.

Valvasorjev bakrorez Železnikov.

Plnada – ena najstarejših fužinarskih hiš v Železnikih.

A motili bi se, če bi na Železnike gledali črnobelo, če bi fužinarje označili zgolj kot bogataše in kovače kot reveže. Tudi razmere, v katerih so živeli fužinarji, so bile težke in naporne. Če niso imeli naročil, če so jim prizadejale škodo naravne nesreče ali če niso bili obdarjeni s podjetniško žilico, so kaj kmalu lahko obubožali in bili primorani prodati svoje fužinske deleže. V takšnem primeru so se, kot rečeno, morali izseliti iz Železnikov ali sami postati kovači, kar je predstavljalo za družino veliko sramoto. Tudi kovači so si s trdim delom in ob srečnih okoliščinah lahko privarčevali zadosten znesek, da so kupili fužinski delež in si s tem zagotovili boljše življenje. Prav tako so se lahko izučili kake druge obrti ali se začeli ukvarjati s trgovino. A taki primeri so bili redki. Gašperšič položaj kovača označi z besedami: "Žebjar ni bil ne meščan ne obrtnik ne tlačan, temveč svojevrstna zmes odvisnosti in svobode, revščine in ponosa. Mogel je postati fužinar, a še bolj verjetno ga je čakala beraška malha." (Gašperšič 1956: 68)

Razmere v 19. stoletju so ločnico med fužinarji in kovači še poglobile. Položaj kovača se je namreč znatno poslabšal, saj je bila njegova plača zaradi postopnega propadanja fužinarstva vse nižja, poleg tega pa so bili tudi kovači sami vse bolj nedisciplinirani in neredni pri svojem delu, saj od ukinitve rudarskega reda in rudarskega sodnika v času jožefinskih reform fužinarji niso mogli več vzpostaviti pravega nadzora nad njihovim delom. Zaradi nizke plače kovač ni mogel več privarčevati, da bi si kupil delež. Fužinskih delavcev – vmesne družbene plasti med fužinarji in delavci – je bilo vse manj, saj je bilo zaradi pomanjkanja domače rude manj dela na fužinskih obratih. Poleg obrtnikov, ki so vseskozi imeli nekoliko drugačen položaj, sta ostali izraziti plasti le še kovači, živeči v pomanjkanju, in fužinarji, med

katerimi pa je v težkih gospodarskih pogojih do propada fužinarstva vztrajala le rodbina Globočnikov.

FUŽINARSKA RODBINA GLOBOČNIK

"Najstarejši Globočnik in začetnik rodu"

Družinski spomin potomcev rodbine Globočnik sega do Blaža Globočnika. V družinskih pripovedih velja za "najstarejšega Globočnika in začetnika rodu". Takšno pričevanje sem zasledila kar na petih mestih. Informator Željko Jeglič, potomec Globočnikov, ga je omenil kot enega najstarejših članov rodu, Veronika Poje, tudi potomka Globočnikov, je zapisala: "Po podatkih, ki so nam ohranjeni, sega rod Globočnikov v Železnikih vsaj v konec 17. stoletja, lahko pa je še starejši. Z Globokega je prišel Blaž Globočnik ter kupil fužinske deleže. Njegov sin Jurij Globočnik si je v svojem življenju pridobil veliko premoženje." (Poje 1993: 18) Podobne besede je na podlagi pogovora z Dragico Demšar, roj. Globočnik, zapisal Miha Naglič. Tudi Marija Verbič v svoji študiji o Železnikih v prvi polovici 19. stoletja pravi, da štejemo Blaža Globočnika za starejšega člana tega rodu. Naj še enkrat poudarimo, da je Blaž Globočnik "začetnik rodu" v družinskih pripovedih in spominih, medtem ko viri, kakor bomo videli v nadaljevanju, pričajo o tem, da so se s fužinarstvom ukvarjali že Blaževi predniki.

Blaž Globočnik stoji na vrhu družinskih rodovnikov. V času svoje raziskave sem od potomcev Globočnikov dobila fotokopiji dveh rodovnikov. Za prvega, starejšega, informator žal ni vedel povedati, kdo ga je sestavil in od kod so podatki. O drugem pa je povedal, da ga je narisal Andraž Jeglič, višji državni pravdnik v Gorici in kasneje v Ljubljani, ozko sorodstveno povezan z rodbino Globočnikov (glej rodovnik). Na prvem, manj natančnem in nepopolnem rodovniku, ki ga je izdelala neznana oseba, je v kotu desno zgoraj, ločeno od nadaljnjih potomcev, v krožcu označen prvi znani Globočnik – Blaž, pod

njim pa njegov sin Jurij. Tudi drugi, zelo skrbno in natančno izdelan rodovnik, delo Andraža Jegliča, se začne z Blažem. Nad njegovim imenom je zapisano: "Prvi Globočnik je prišel v Železnike okoli leta 1700 iz Gorenjskega (Globokega) in kupil od Plavca, Omana in Martinčiča fužinske deleže." Ta stavek se lahko nanaša na Blaža, lahko pa tudi na nekega neznanega Globočnika ali več njih, katerih ime se ni ohranilo in naj bi se v Železnike preselili domnevno iz Globokega na Gorenjskem. Zanimivo je, da je nekdo okvirno letnico prihoda 1700 podčrtal in nad njo napisal natančno letnico 1687. Od kod je oseba, ki jo je zapisala, dobila podatek, nisem mogla ugotoviti. A v nadaljevanju bomo videli, da je napačna, saj viri omenijo Globočnike v Železnikih že v letu 1671.

Blaž Globočnik ima v družinskem spominu potomcev Globočnikov poseben položaj tudi zato, ker je po njem dobila ime hiša, v kateri so vse od začetka ukvarjanja s fužinarstvom bivali Globočniki in je v lasti potomcev Globočnikov še danes. Njeno staro hišno ime se glasi "pr' Blažic". Danes ga poznajo le še starejši prebivalci Železnikov, v družinskem spominu Globočnikov pa je ime še dobro znano. Podatek je zapisan tudi na rodovniku.

Literatura in pisni viri, ki so mi bili dostopni, potrjujejo, da so se Globočniki začeli ukvarjati s fužinarstvom v 17. stoletju, ni pa možno iz njih razbrati, ali so se priselili in od kod so se priselili v Železnike. Do domneve, da so prišli iz Globokega, je med potomci verjetno prišlo na podlagi podobnosti priimka in krajevnega imena. Najstarejši podatek o Globočnikih je v uradnih knjigah našel zgodovinar Alfons Müllner. Te knjige so se začele voditi leta 1668 in že leta 1671 je v njih zabeležen priimek Globočnik, njegov nosilec je bil lastnik deležev v Spodnjih Železnikih. Število Globočnikovih deležev ni navedeno. (Müllner 1909: 241) Tudi Anton Globočnik v kroniki Železnikov navede ime Globočnik na seznamu družin, ki so imele deleže v železarskih obratih v 17. stoletju. (Globočnik 1999: 41) V nadaljevanju je navedeno ime Blaž Globočnik v poročilu o uporabi fužinskih obratov iz leta 1747. Blaž Glo-

bočnik je bil takrat lastnik enega deleža v Spodnjih Železnikih in je smel uporabljati fužinske naprave na petek v sedmem tednu fužinskega ciklusa. (Müllner 1909: 238) To je tisti Blaž Globočnik, ki v pripovedih o Globočnikih velja za začetnika rodu. Na seznamu fužinarjev v Spodnjih Železnikih leta 1772 je naveden Blažev sin Jurij Globočnik (Müllner ga zapiše kot Georg Globotschnigg), ki je bil tega leta lastnik dveh deležev. (Müllner 1909: 242)

Iz teh podatkov je razvidno, da so postali Globočniki fužinarji v Železnikih v drugi polovici 17. stoletja. Do Jurija Globočnika so bili verjetno lastniki enega deleža, v zadnji četrtini 18. stoletja pa se je začelo njihovo premoženje v deležih znatno povečevati. Marija Verbič na podlagi študije virov o fužinskih deležih ugotavlja, da si je Jurij Globočnik, rojen okoli 1740, v svojem življenju pridobil veliko premoženje. Leta 1801 je imel sedem deležev v Spodnjih Železnikih in pet deležev v Zgornjih Železnikih, njegov sin Anton Globočnik je imel tri deleže v Zgornjih Železnikih. S skupaj 15 deleži so se Globočniki na prelomu 18. v 19. stoletje povzdignili med najpremožnejše in najuglednejše fužinarske družine. (Verbič 1973: 105)

Željko Jeglič je na podlagi razmišljanja o družinski zgodovini in na podlagi zgodovinskih podatkov, ki so mu znani o Globočnikih, zgodbo o začetkih svojega rodu sklenil z besedami: "Prvi Globočnik je prišel v Železnike kmalu po letu 1600 neznano od kod, morda iz Globokega na Gorenjskem, vendar je kraj vprašljiv. Obstaja teza, da so se priselili že z denarjem, z velikim kapitalom, za katerega ni jasno, kako so ga pridobili. Niso ga šele potem pridelali. Bili so zdrav, trd rod, a sprva še niso imeli posestev, fužin in rudnikov, ki so bistveni za začetek ukvarjanja s predelavo železa. Po prihodu so začeli z agresivnim poslovnim pristopom do dotodanjih fužinarjev furlanskega rodu. Ti so se pisali Plautz, Homan in Martinčič. Furlani so imeli za sabo že zlato dobo, postali so mehkužni in so izumirali. Globočniki so od njih kupovali fužinske deleže. Vendar se domneva, da sta morali preteči vsaj dve generaciji

od prihoda Globočnikov, da so lahko začeli kupovati. Prav ta domneva postavlja prihod Globočnikov v Železnike na začetek 17. stol."

Vzpon Jožefa in Jakoba Globočnika

Ker se v nalogi osredotočam predvsem na način življenja fužinarske rodbine Globočnikov v 19. stoletju, bi rada v naslednjih poglavjih podrobno predstavila gospodarsko dejavnost in nekatere sestavine v načinu življenja dveh generacij Globočnikov, ki sta zaznamovali Globočnike v tem stoletju. Najmočnejša predstavnik prve polovice 19. stoletja, fužinarja, o katerih imamo med pripadniki te generacije tudi največ podatkov, sta brata Jožef in Jakob Globočnik. Sledijo jima bratje Johan, Anton in Leopold, fužinarji druge polovice 19. stoletja, katerih bogate in zanimive življenjske zgodbe nam bodo odkrile drobce iz načina življenja te rodbine.

Gospodarstvo

Že omenjeni Jurij Globočnik, rojen okoli leta 1740, je imel z ženo Elizabeto, hčerko Gregorja Luznarja, fužinarja v Železnikih, šest otrok: Janeza, Antona, Jožefa, Nežo, Lorenca in Jakoba. Sinova Jožef in Jakob sta svoje življenje posvetila fužinarski dejavnosti in po očetovi smrti leta 1808 nadaljevala uspešno podjetniško pot svojega očeta. O tem, kako uspešen fužinar in podjetnik je bil Jurij Globočnik, pričajo podatki o visoki zapuščini, ki so si jo leta 1811 razdelili njegovi dediči. Marija Verbič na podlagi analiz rudarskih knjig ljubljanskega okrožja ugotavlja, da je zapuščina vključevala 12 fužinskih deležev ter nepremično in premično premoženje, ki je kljub razvrednotenju denarja v času francoske okupacije imelo visoko vrednost, 14.374 gld. Žena Elizabeta je dobila štiri deleže, sin Jožef prav tako štiri, sin Jakob tri, hči Neža pa enega. Poleg tega sta sinova Jožef in Jakob dobila precejšnjo nepremičninsko posest. Jožef je od očeta podedoval: štiri deleže v vrednosti

760 gld., en dan v cajnarici v Škrajevcu' in tri dni v cajnarici Na logu, štiri ješe v vrednosti 240 gld., hišo v Železnikih v vrednosti 370 gld., spodnji del njive v Njivah v vrednosti 600 gld., polovico gozda v Pireči drči v vrednosti 65 gld. ter večje število kopišč, kleti za rudo in skladišče za oglje. Sin Jakob je v enaki denarni vrednosti kot brat dobil: tri fužinske deleže v vrednosti 570 gld. in tri ješe v vrednosti 180 gld., hišo skupaj s hlevi v vrednosti 525 gld., zgornjo polovico njive v Njivah v vrednosti 600 gld., polovico gozda za njivo v Pirečah v vrednosti 65 gld., vrt v Logu, tri oglarska kopišča, senožet Vrtečka, gozd v Plenšaku, manjši travnik v Plenšaku, mnogo kopišč ter več skladišč in kleti za rudo. Hči Neža pa je ob poroki dobila precejšnjo doto iz očetove zapuščine: poleg enega fužinskega deleža je dobila tudi eno ješo, nekaj kopišč, nekaj zadolžnic ter posteljino in kuhinjski pribor. (Verbič 1973: 106) Starejša sinova Janez in Anton pri tej delitvi nista prišla v upoštevek, saj sta dedovala že v času očetovega življenja. Nima pa podatkov, kaj sta dedovala. Za Antona je znano le, da se je prav tako ukvarjal s fužinarstvom in je imel v lasti tri fužinske deleže. O sinu Lorencu nisem uspela dobiti nobenih podatkov.

Jakob in Jožef sta se s fužinarstvom začela ukvarjati v času francoske zasedbe Kranjske, v času Ilirskih provinc (1809–1813), ki je bil za mnoge fužinarje po Kranjskem zelo težaven. Poprej izredno uspešnega fužinarja barona Žiga Zoisa so na primer nove razmere privedle v brezizhodno situacijo. Da je uspel ohranjati proizvodnjo na svojih fužinah v Bohinju, se je moral zadolževati, zniževati plače delavcev in jih odpuščati. Zaradi francoske vojne je bil namreč zmanjšan izvoz na tuja tržišča, presahnil je dotok tujega kapitala. Ob francoski zasedbi je ob uvedbi nove denarne valute močno padla vrednost avstrijskega denarja, uvedeni so bili visoki vojaški davki, zaukazana je bila vojaška obveznost za rudarje in kovače, zaradi česar so delavci bežali s fužin in se skrivali po gozdovih. (Mohorič 1969: 136–141) Aviri ne kažejo, da bi politične razmere opazno oškodovale Globočnike, temveč bolj na to, da so preobrat uspešno uporabili v svojo korist. Jožef Globočnik je

namreč leta 1812 pristopil k članom francoske prostozidarske lože v Ljubljani, imenovane Ilirsko-francoska loža prijateljev rimskega kralja in Napoleona, kar govori o tem, da je Jožef gotovo, morda pa tudi drugi člani rodu, simpatiziral s temi idejami. Poleg tega si je mladi podjetnik s članstvom v loži verjetno želel zagotoviti dobre pogoje v novi politični situaciji in dobro izhodišče ob začetku ukvarjanja z železarstvom (več v poglavju Prostožidar Jožef Globočnik – Napoleon).

Za mlada fužinarja pa ni predstavljala izziva le politična situacija. V domačem kraju sta se morala soočiti z zastarelo fužinarsko tehniko ter s pogostimi posledicami naravnih katastrof, predvsem požarov. Po dolгих letih nasprotovanja posodobitvi stare visoke peči so se fužinarji v Železnikih vendarle odločili in leta 1816 prezidali staro peč v Spodnjih Železnikih v modernejši plavž. Nekaj let kasneje, leta 1822, je Železnike prizadel strahoten požar. V enem od vigenjcev je zagorelo in od tam se je požar razširil na vse Železnike in okoliška naselja. V poročilu o požaru so pisali: "Dolina je bila že v nekaj urah v plamenih in vroč veter je pepel prinesel celo do Kranja. Zrak je bil tako vroč, da je topil steklo in kovino in je bilo komaj mogoče prebresti vodo. Ni čudno, da pri podivjanem elementu ničesar niso mogli rešiti in da je v požaru vse izginito. Škoda je bila neznanska in stiska velika. Šest ljudi je našlo smrt v plamenih, med njimi tudi ena ženska in poslednji zakrament jim je lahko podelil selški župnik, kajti niti tega niso mogli več rešiti." (Globočnik 1999: 180–181) Pogorele so skoraj vse hiše z gospodarskimi poslopji, obe fužini, 62 vigenjcev z vso opremo, župna cerkev in mnogo drugega. Sledila je obnova, pri čemer je s precejšnjim zneskom Železnikom pomagala vlada, na pomoč pa so priskočila tudi številna bližnja mesta, ki so organizirala zbiranje pomoči. A kljub uničenju zastarele peči v Zgornjih Železnikih so se fužinarji ponovno odločili, da obnovijo staro. Šele leta 1833 so sprevideli, da morajo zastarelo peč odstraniti in postaviti moderen nov plavž. A mnoge druge naprave so še naprej ostale zastarele. Star lesen meh, ki je vzdrževal ogenj v varilni peči in velikem kladivu v

Zgornjih Železnikih, je že leta 1834 vzbudil veliko zanimanje domačih muzejskih strokovnjakov zaradi svoje tehnične oblike in delovanja. Zato je Jakob Globočnik, ki je bil takrat predstojnik dominija, obljubil, da bo model te naprave poslal v kranjski deželni muzej za eksponat. (Verbič 1973: 102)

Vsem tem težavam navkljub je posel Jožefa in Jakoba cvetel. Njuna vztrajnost, uspešna poslovna miselnost in dobro premišljeni ekonomski računi so ju vodili k temu, da sta postopoma združila v svojih rokah vse očetove fužinske deleže, hkrati pa svoj dobiček iz fužinarske dejavnosti in trgovine z žebliji vlagala v nakupe novih fužinskih deležev ter nepremičnin in posestva. Leta 1818 je mati Elizabeta sinu Jakobu izročila svoj fužinski delež in vse svoje nepremično premoženje proti izplačilu 2000 gld. in prežitku v njegovi hiši. Kmalu za njo je tudi sestra Neža Jakobu prodala svoj fužinski delež z vsem, kar je spadalo zraven. Anton Globočnik je svoje tri deleže prodal bratu Jožefu leta 1846. Nove deleže sta si pridobivala predvsem s posojanjem denarja zadolženim fužinarjem ter z nakupi na dražbah, če so bili deleži ponujeni pod normalno vrednostjo. Jakob Globočnik je tako pokupil vse deleže fužinarjev Andreja Warla, Jožefa Troyerja in Johana Plautza. Leta 1866 sta brata imela v lasti 61 deležev oziroma dve tretjini vseh deležev v Železnikih. (Verbič 1973: 106–107)

Leta 1844 se je Jakob Globočnik udeležil razstave industrijske tehnike in proizvodov v Ljubljani. To je bila prva razstava te vrste v Ljubljani, Ljubljanci so si prvič imeli priložnost na enem mestu ogledati, kaj vse zmore industrijska dejavnost. V razpisu razstave, januarja 1844, so organizatorji pozvali tovarnarje in obrtnike, naj se je udeležijo v čim večjem številu ter opozarjali, da bo razstava razstavljalcem pripomogla vzpostaviti nove poslovne stike. Razstava je potekala od 8. do 22. septembra 1844 v sedanji zgradbi Arhiva Slovenije na Levstikovem trgu in v prostorih redute na Streliški ulici, kasneje ljudski kuhinji. Razstava je bila dobro obiskana. Ogledal si jo je celo avstrijski cesar v spremstvu cesarice in nadvojvode Johana, ki je kupil 21 razstav-

nih predmetov za svoj tehnični kabinet. Predmeti plavžarske in železarske skupine so bili razstavljeni v dveh dvorinah v zgornjem nadstropju redute na Streliški ulici. Takrat so bili to razkošno opremljeni prostori, namenjeni plesom in družabnim prireditvam ljubljanskega meščanstva. V železarski skupini je razstavljalo 45 podjetij, med njimi sedem podjetij z Gorenjskega, in sicer Zoisova podjetja, Dietrichove jeklarne iz Tržiča, jeklarna na Slapu, železarna iz Kokre, fužinar Jakob Globočnik iz Železnikov, železarna iz Kamniške Bistrice in založnik Janez Toman iz Kamne Gorice. Zoisove fužine so za svoje obrate, kvalitetne izdelke in visoko prodajo izdelkov v tujino dobile diplomo in zlato kolajno, Dietrichova jeklarna je za svoje izdelke in vzorce železa in jekla dobila diplomo in srebrno kolajno, prav tako odlikovanje je dobil tudi Toman iz Kamne Gorice. Kokrske fužine so bile za skovano železo in pločevino za pluge odlikovane z bronasto kolajno. Jakob Globočnik je na tej razstavi predstavil samo vzorčno zbirko raznih vrst kovanih žebeljev. Odlikovanja ni dobil, dobil pa je priznanje, da so njegovi izdelki dobro trgovsko blago. (Mohorič 1969: 174–176)

Politična dejavnost v domačem kraju

Vseskozi sta bila Jožef in Jakob Globočnik v domačem kraju tudi politično aktivna. Jakob Globočnik je bil v letih 1830 in 1850 predstojnik dominija, ko pa je bila leta 1850 funkcija predstojnika dominija odpravljena in nadomeščena s funkcijo župana, ga je nasledil Jožef Globočnik. Kot župan kraja je Jožef Globočnik deloval med letoma 1850 in 1860. V vlogah predstojnika oziroma župana sta Globočnika sodelovala pri urejanju Železnikov in njegovem razvoju. V tem času so Železniki zelo napredovali, narejeni so bili številni pomembni koraki za razvoj kraja. Anton Globočnik pl. Sorodolski v svoji kroniki navaja naslednje pomembne pridobitve:

- Leta 1834 so pri župni cerkvi sv. Antona zgradili novo zakristijo, nad njo pa obokan mali kor.
- Leta 1835 je fužina v Spodnjih Železnikih dobila

koncesijo za drugo cajnarico.

- Leta 1836 so zaradi epidemije kolere razširili pokopališče pri Sv. Frančišku za dve kladri na zahodno stran in sezidali mrliško vežico.
- Leta 1837 in 1840 sta bila zgrajena obokana kamnita mostova čez Soro, prvi na Trnju, drugi na začetku Železnikov. Oba mostova sta nadomestila prejšnja dotrajana lesena mostova.
- Leta 1845 so v Železnikih odprli državno loterijo z žrebanjem v Gradcu in Trstu.
- 31. marca 1850 je bil s poravnavo rešen dolgoletni proces med železnikarskimi fužinarji in blejskim gospostvom glede jelovskih gozdov.
- 1851 so v Železnikih odprli pošto in poštni urad.
- Leta 1853 je c. kr. namestništvo v Ljubljani povzdignilo rudarski kraj Železniki v deželnokežji trg in jim s tem odobrilo tudi tedenske sejme.
- Leta 1858 so bratje Globočnik na Jesenovcu postavili fužino z dvema ognjiščema in valjarno za proizvodnjo valjanega železa, kjer so zaposlili upravnika in 36 delavcev. (Globočnik 1999: 183–187)

Znak Jakoba Globočnika

Če se ponovno ozremo na kopijo rodovnika rodbine Globočnik (glej rodovnik), vidimo v kotu desno zgoraj znak, podoben grbu, puščica z znaka pa kaže na Jakoba Globočnika. Ne gre za grb, temveč za znak, odtisnjen na kovinskih denarnih bonih, s katerimi so Globočniki plačevali svoje delavce. Poleg znaka sta na bonih pogosto inicialki I. G., zato med potomci Globočnikov prevladuje mnenje, da gre za osebni znak Jakoba Globočnika. Isti znak so za označevanje kovinskih bonov uporabljali tudi Jakobovi potomci. Poleg tega se je znak uporabljal kot pečat Globočnikov.

Kaj znak predstavlja, se v spominu potomcev Globočnikov ni ohranilo, a kot kaže, je imel zanje vedno poseben pomen, saj med njimi o znaku še danes krožijo razne zanimive zgodbe. Pojavila so se mnoga ugibanja, od kod izvira znak, kaj pomeni. Razširila se je domneva, da gre za prostozidarski

znak Jožefa Globočnika, ker so nekateri v njem videli stilizirano šestilo in s tem simbol prostozidarstva. Drugi so v njem videli monogram Jakoba Globočnika. Željko Jeglič pa pravi, da je to verjetno stiliziran rudarski znak. Slednja domneva je glede na podatke o uporabi znaka najverjetnejša, a žal v naši nalogi nobene od domnev ne moremo potrditi, saj bi to zahtevalo natančnejše analize znaka.

Družinsko življenje

O družinskem in osebnem življenju Jožefa in Jakoba je bolj malo znanega. Iz rodovnika Globočnikov lahko razberemo, da se je Jožef poročil z Nežo Warl, ki je bila verjetno prav tako iz fužinarske družine, saj priimek Warl pogosto zasledimo na seznamih lastnikov deležev. Imela sta deset otrok, a je jih sedem umrlo že v zgodnjem otroštvu, eden pa pri 21 letih. Le dva sta dočakala višjo starost, ta dva pa sta oba dosegla visoko izobrazbo. Najstarejši sin Ivan Janez je postal duhovnik, šesti otrok Anton pa doktor prava, o čemer bomo spregovorili kasneje. Komu je Jožef zapustil svoje premoženje, nimamo podatkov, vsekakor pa so njegovi fužinski deleži prešli na njegove nečake, otroke brata Jakoba.

Jakob Globočnik je imel veliko družino. Z ženo Ano Legat iz Lesc sta imela sedem otrok. Trije med njimi, Johan, Anton in Leopold, so postali posestniki in fužinarji, Franc je postal pravnik – notar, a nam o njem kaj več ni znanega, prav tako nič ne vemo o usodi drugega sina Jožefa. Obe hčerki Jožefa in Franciška sta mladi umrli, stari 22 in 17 let. Franciška se je hudo ponesrečila, ko je nekega jutra šla k zornicam in je pri mostu na Klovžah zdrsnila v Soro. Od posledic padca je kmalu po nesreči umrla. Tri leta za njo je umrla tudi njena starejša sestra Jožefa. Starši so dali vsaki izklesati lep nagrobnik s posvetilom v verzih, v katerih so izrazili veliko žalost ob izgubi hčera, ter ob tej priložnosti naročili novi križev pot za cerkev sv. Antona, ki so ga slovesno izobesili avgusta 1854. (Poje 1993: 22) Oba nagrobnika sta danes vzdana v južno steno cerkve sv. Antona. Po-

svetili se glasita:

"Žalostni starši / svoji preljubi hčerki / Jožefi Globočnik / roj. 29. decembra 1830 / um. 3. januarja 1852. / Tvoja duša tako hrepenela / Po neskončnim večnim domu je, / Da telo prešibko je prevzela, / Da razpadlo se razsulo je! / Tam zdaj svetiš angel srečni, / In oziraš se na nas, / Da bi tam se najdlj v družbi večni, / Kjer vse mine, zemlja, kraj in čas."

"Žalostni starši / svoji preljubi hčerki / Franciški Globočnik / roj. 11. septembra 1838 / um. 28. januarja 1849 / Ah prezgodnji grob zakriva / Rožce te osipajo! / Tak tudi ti boš novo živa, / Z groba vstala za nebo."

Tri leta po Jožefini smrti je umrl Jakob Globočnik, dve leti za njim pa še njegova žena Ana. Njuni sinovi Johan, Anton in Leopold so dali v spomin staršem in sestram ob mostu na Klovžah – na mestu, kjer se je ponesrečila Franciška – postaviti kapelico. (Poje 1993: 22)

Kapelica na Klovžah.

Nagrobnik Frančiške Globočnik, vzdian v steno cerkve sv. Antona v Železnikih, 2005.

Premoženje Jakoba Globočnika je ocenjeno na nekaj manj kot 20.000 gld., od tega si je več kot 13.000 gld. pridobil v času svojega 40-letnega podjetniškega poslovanja. Leta 1850 je teh 13.000 gld. razdelil med svoja sinova Johana in Antona Globočnika. Johan je dobil dediščino v vrednosti 9.850 gld., ki je med drugim obsegala hišo z na novo postavljenimi hlevi ter vrtovi, njivami in travniki v vrednosti 3.300 gld., hišo z velikim mlinom, ki je imel štiri mlinске kamne in osem stop v vrednosti 2.245 gld. ter šest fužinskih deležev. Še mladoletni sin Anton, ki je očetu vodil fužinske posle, je dobil zapuščino v vrednosti 3.940 gld., med drugim šest fužinskih deležev, dve hiši in posestva. Ob podpisu pogodbe se je moral Anton svojemu očetu zavezati,

da bo še naprej vodil njegove poslovne zadeve. (Verbič 1973: 107) Najmlajši sin Leopold, ki je kasneje tudi postal mogočen fužinar, pri tej delitvi še ni bil udeležen, saj mu je bilo takrat šele 17 let. Dedoval je kasneje, verjetno po očetovi smrti.

Bratje Globočnik – Johan, Anton in Leopold

Gospodarstvo: sodelovanje pri tehničnem razvoju fužin ter prizadevanje za preživetje fužinarstva

Bratje Johan, Anton in Leopold Globočnik so bili nasledniki fužinarskega podjetja bratov Jožefa in Jakoba Globočnika. Skupaj so podedovali 61 deležev ter veliko premoženje v nepremičninah in posestvu. Drugi fužinski deleži so leta 1866 pripadali fužinarjem z imeni Levičnik (štirje deleži), Kobler (trije), Gasperin (trije), Krek (dva), Boncel (dva), Klobčič (dva), Warl (eden) in Peternel (eden). (Globočnik 1999: 41) Poleg tega so bratje imeli tudi trgovska podjetja, ko so bila 7. septembra 1863 registrirana in zapisana v Register protokoliranih tvrdk okrožja Ljubljana⁶. Vsak od Globočnikov je registriran pod svojo številko, in sicer:

- št. 8: Wortlaut der Firma: Anton Globočnik, Eisengeschäft; Inhaber der Firma: Anton Globočnik, Eisengewerk in Eisern⁷,
- št. 9: Wortlaut der Firma: Leopold Globočnik, Eisenwarenhandlung in Eisern; Inhaber der Firma: Leopold Globočnik, Eisengewerk in Eisern,
- št. 10: Wortlaut der Firma: Johann Globočnik, Eisenwarengeschäft in Eisern; Inhaber der Firma: Johann Globočnik, Eisengewerk in Eisern .

V register je vnesena torej njihova dejavnost na področju trgovanja z železom, ki je v registru označena z besedami Eisengeschäft, Eisenwarenhandlung ali Eisenwarengeschäft, njihov poklic pa je označen z nemško besedo Eisengewerk, kar pomeni fužinski delničar oziroma fužinar.

Pri trgovanju z železnimi izdelki so se morali

Globočniki soočiti s hudo konkurenco cenejšega tujega železa, predvsem švedskega, angleškega in nemškega železa oziroma jekla. Leta 1852 je bilo švedsko jeklo v Trstu cenejše kot avstrijsko, leta 1862 se je dopisnik Novic pritoževal nad slabo kupčijo železa v Trstu, tako je bilo tudi leta 1864. Tehnika za predelavo in obdelavo železa v Železnikih je bila zastarela, zato so morali Globočniki, če so hoteli ostati konkurenčni, izvesti vsaj nekatere izboljšave. (Demšar 1973:115) Leta 1858 so Globočniki na Jesenovcu v Železnikih postavili valjarno za železo, ki je omogočila hitrejšo proizvodnjo cajn in palic, potrebnih za izdelavo žebeljev. Z ustanovitvijo valjarne so prenehale delovati mnoge cajnarice, v katerih so cajne izdelovali z lažjimi kladivi. Po odprtju valjarne jih je ostalo le še pet. Z železom sta valjarno oskrbovala oba plavža. V njej so zaposlili upravnika in 36 delavcev. (Gašperšič 1963: 16; Globočnik 1999: 187) Izvedli so tudi nekaj izboljšav na pečeh in plavžih. Johanu Globočniku se pripisuje zamisel o ogrevanju sape v plavžih in pečeh. Plavž v Zgornjih Železnikih so nekoliko dvignili in predelali na "vročo sapo", s čimer so dosegli več uspeha pri taljenju⁸. (Gašperšič 1963: 16)

Do leta 1873 so tehniko toliko posodobili, da so na svetovni razstavi industrijske tehnike in izdelkov na Dunaju prejeli priznanje za fužinske obrate v Železnikih. Svetovna razstava je bila prvič prirejena leta 1851 v Londonu. Z njo se je začela serija svetovnih razstav, ki so se vrstile v večletnih presledkih v glavnih mestih evropskih držav. Predstavljale so reprezentativen pregled napredka tehnike ter praktične uporabe novih odkritij in izumov. (Mohorič 1969: 176) Avgusta leta 1873 je svetovna razstava potekala na Dunaju in s predstavitvijo svojih tehničnih izboljšav so se je udeležili tudi Globočniki. Tekst diplome, ki so jo prejeli 18. avgusta 1873, se v slovenskem prevodu glasi: "Svetovna razstava 1873 na Dunaju. Mednarodna žirija je podelila priznanje fužinama v Zgornjih in Spodnjih Železnikih ter valjarni na Jesenovcu."

Kljub vsem izboljšavam je bila nekaj let kasneje kupčija z železom povsem na tleh, železo je še šlo v

Priznanje s svetovne razstave na Dunaju, 1873.

prodajo, žebelji pa so ležali po skladiščih. Delovalo je vse manj vigenjcev, kovalo se je za vse manj ješami. Proizvodnjo so oteževale tudi številne vremenske nezgode. Pozimi leta 1858 so za tri mesece zamrznila kolesa, tako da so fužine in mlini stali. Jeseni 1861 je pogorela fužina na Racovniku in šele spomladi so jo lahko začeli obnavljati. Leta 1880 je hud mraz spet ustavil delo na vseh treh fužinskih kompleksih, prav tako je bilo leta 1891. Leta 1881 je povodenj odnesla jez za spodnjo fužino in ta je kmalu po tej nesreči prenehala delovati. Konec 19. stoletja so Globočniki izvedli še zadnje izboljšave na plavžu v Zgornjih Železnikih, a tudi to ni preprečilo propada fužinarstva v Železnikih, leta 1902 je bilo namreč potrebno prekiniti obratovanje plavžev in fužin. (Demšar 1973: 115–117; Novice 1881, št. 5, 33, 34, 41)

Na podlagi opisanega vidimo, da so bratje Johan, Leopold in Anton poslovali v času železarske krize v avstrijskih deželah. Kljub temu so gospodarili izredno uspešno. Pokupili so vse fužinske deleže v Železnikih, svoj kapital iz fužinarstva so postopoma preusmerjali v druge dejavnosti, predvsem v kupovanje gozdov in gozdarstvo ter v tovarno žičnikov v Ljubljani.

Pripovedi o življenju Johana, Antona in Leopolda

Johan

Oglejmo si поблиže še življenja vsakega od treh bratov fužinarjev zunaj poklicne dejavnosti. Johan Globočnik je najstarejši med njimi in se je rodil leta 1822. Miha Naglič, ki je v Gorenjskem glasu objavljala podlistke o pomembnih osebnostih iz Železnikov, je o njem na podlagi Koblarjeve knjige in pripovedovanja Drage Demšar, roj. Globočnik, zapisal: "Bil je najmogočnejši Železnikar vseh časov. Najprej je bil fužinar, nato predvsem veleposestnik; ko je začelo fužinarstvo in železarstvo zamirati, je kupil tovarno za strojno izdelavo žičnikov v Ljubljani. /.../ Njegovi veličini primeren je tudi njegov nagrobnik na pokopališču v Železnikih – to je tista velika grobnica v gotskem slogu, ki štrli iznad pokopališkega zidu." (Naglič 2000: 222) France Koblar, pisec avtobiografije *Moj obračun*, piše o Johanu Globočniku v svojih

grenkih spominih na fužinarske čase kot trdem in neizprossem gospodarju: "Gospod Johan je živel v oddaljenosti visokega gospoda, ki smo se ga bali otroci in celo odrasli so čutili pred njim podložniški strah. Bil je izrazit gospodar, trd in neizprosni gospodar do vsakega, celo do svojih bratov oziroma nečakov – sam bog sredi svojega kraljestva. Držal se je doma, a je bil povsod prisoten po svojih valptih, bodisi fužinskem nadzorniku Hafnerju (ki se je bil iz priseljenega pisarja dvignil do imovitega posestnika, kupčeval zase z lesom in ogljem in bil zelo pazljiv, zvest nadzornik fužinskih in drugih delavcev), bodisi po svojem uradniku 'šribarju' Novaku, trdnem, nasilno podjetnem in odločnem, samozavestnem tiranu – saj je bil on gospod in dejanski gospodar. Stari gospod Johan je že pešal umsko in telesno, le njegova moč in prisotnost je vezala vse gospodarstvo v trdno, nepremakljivo celoto." (Koblar 1976: 18) Ta opis Johana Globočnika je Koblarjevo subjektivno mnenje, v njem neprikrito izraža svoj negativen odnos do rodbine Globočnik, še posebej do Joha-

Johan in Katarina Globočnik, roj. Peharc.

na Globočnika, zato se nanj bolj težko zanesemo. A kljub temu se bomo v nadaljevanju še obrnili k odlomkom iz Koblarjeve knjige, predvsem k tistim, ki se skladajo s pripovedmi Željka Jegliča.

Johan se je poročil s Katarino Peharc iz Trziča, a ostala sta brez otrok, zato je, kakor je pripovedoval Željko Jeglič, Katarina "po smrti svojega sorodnika Ahačiča iz Trziča v Železnike privlekla zelo grdo nečakinjo Marie Ahačič in jo hotela spraviti skupaj z Johanovim nečakom Antonom. On pa je ni hotel in je vzel Karolino Boncelj. Tako je vse premoženje prišlo v roke Marie." Katarina je leta 1886 umrla, zato je Marie že v času Johanovega življenja prevzela nase vse gospodinjstvo v Johanovi hiši. V tem času se je tudi zdravstveno stanje fužinarja začelo slabšati, mučila ga je vse hujša oblika skleroze, zato je podjetniške posle postopoma popolnoma prepustil svojemu pisarju Avgustu Nóvaku. Nóvak pa je bolezen svojega gospodarja začel izrabljati v svojo korist, samoljubno je gospodaril in obračal finance, predvsem pa se je posvetil preurejanju in adaptacijam Johanove hiše. Koblar opisuje prevaro, s katero je Nóvak to dosegel: "Ko so se začele prve predelave stare hiše, so gospoda Johana izvabili od doma – peljali so ga z raznimi izgovori in pretvezami v Jelovi-

co, v gozdarsko kočo, tam je preživel poletje – čudno se nam je zdelo otrokom, kako človek sme biti v nedeljo od doma, brez maše – in ko so Johana pripeljali nazaj, pravijo, da je stari, že slaboumi mož, prišedši v svojo hišo, pokleknil, ker je mislil, da je v cerkvi. Ni vedel in ni mogel razumeti, pa bi tudi ne bil nikoli pustil, da so mu hišo tako spremenili, zlasti ne bil nikoli dal denarja za vse to. A ni več vedel, kaj se godi – začel je bolj in bolj izgubljeti pamet – in v jeseni (1901) je ta veliki selfmademan umrl." (Koblar 1976: 20) Koblar izredno slikovito in podrobno opiše na novo preurejeno hišo, zato navedimo tudi ta odlomek: "Nóvak je bil neomajen gospodar in je kmalu začel starodavno konservativno hišo predelavati, zdaj po malem, kmalu pa tako odločno, da si je začel izmišljati prava čuda. Iz zapuščenega starega vrta z leseno ograjo, ki je poznal še čisto preproste njive in zeljnike in ob robu imel staro sadno drevje, je gradil gosposke sadovnjake z mladim, umetno gojenim drevjem, sredi vilo s kopalnico in vodometom, planinske kotiche s hribčki in planinskim cvetjem – in kajpak tudi vrtnarske gredice z vso umetnostjo vrtnarskega znanja, ki ga je kazal nalašč za to priseljeni vrtnar – saj je imel vrtnar v vrtnem kotu tudi svoje domovanje, v tem vrtu je bil

Johanova hiša, 2005.

Johanova grobnica, 2005.

tudi majhen zverinjak. Prvotni vrt je močno razširil, pokupil nekatere sosednje hiše, da se je mogel razprostiti in da se je rešil neljubih sosedov. Ker so se nekateri ubožni lastniki upirali prodaji, jim je postal tik ob hiši visok zid – tako da so bili kakor ujeti – in nobena pritožba ni pomagala. Staro hišo, bolj poslovno kot stanovanjsko poslopje – saj je spodaj imela poleg družinske sobe še skladišče in sprejemališče za žeblje, je začel moderno preurejati. Ohranil je njeno zunanost, le restavriral jo je, da je obnovil njeno stransko lice, znotraj pa je vso prezidal in najmoderneje preuredil.⁹ (Koblar 1976: 18–19)

Ob Johanovi smrti je pisar Nóvak priredil razkošno, bogato pogrebno ceremonijo. Iz Ljubljane je dal pripeljati pogrebni voz in livrirane pogrebce. Pogreba so se udeležili mnogi kovači in vsakega med njimi je Nóvak obdaril z veliko voščeno svečo in parom goldinarjev. Prvotno so ga pokopali v navadnem grobu, a leto pozneje je dal Nóvak sezidati veliko grobnico v gotskem slogu. Temelje zanjo je naročil celo iz Pariza. Vanjo so prenesli Johana in njegovo ženo Katarino, ki je imela grob pri župni cerkvi. Vse to se je zgodilo slovesno z novim cerkvenim pogrebom. (Koblar 1976: 20)

Kmalu po Johanovi smrti sta se Nóvak in Marie Ahačič poročila in tako je premoženje Johana Globočnika tudi uradno prešlo v njegove roke. Nóvak je bil nemškutar in za Globočnike je dejstvo, da je njihovo premoženje prišlo v roke nemškutarja pomenilo veliko tragiko, a temu problemu se bomo posvetili v nadaljnjih poglavjih.

Anton

Anton Globočnik se je kot četrti sin Jakoba in Ane Globočnik rodil leta 1829. Tako kot njegov najstarejši brat Johan je postal fužinar in posestnik. S fužinarskimi posli se je začel ukvarjati še mladosten, saj je že takrat pomagal očetu pri vodenju fužine, ob prejemu dediščine pa se je očetu zavezal, da bo nadaljeval z vodenjem njegovih poslov. Prvič se je poročil z Marijo Likovič iz Zaloga pri Ljubljani, rojeno 1842. Po pripovedovanju potomcev Globočnikov je bila iz bogate družine, ki je imela v Zalogu pri Ljubljani gostilno. Od staršev je dobila precejšnjo doto, med drugim tudi zelo veliko vina. Doto, ki je vključevala vino, je v tistem času nevesti prinesla velik ugled in z velikim ugledom so v Železnikih sprejeli tudi Marijo Likovič. Anton je imel z njo le enega otroka, sina Antona, ki se je rodil leta 1866, kajti njegova mati je kmalu po porodu, v letu 1867, umrla.

Drugič se je Anton Globočnik poročil s Kristino Toman iz Kamne Gorice, rojeno leta 1842. Kristina je prihajala iz ugledne, premožne fužinarske rodbine, ki je bila večinska lastnica fužinskih deležev v Kamni Gorici. Njen stric je bil znan slovenski politik in pesnik, dr. Lovro Toman. Z ženo Kristino je imel Anton Globočnik drugega otroka, sina Franca, ki se je rodil leta 1871. Potomci Globočnikov pripovedujejo, da sta si bila Antonova sinova kot prava brata ter da nihče nikoli še pomislil ni, da sta v resnici le polbrata.

Anton Globočnik je umrl leta 1886, precej prej kot brata Johan in Leopold. Njegovo fužinarsko podjetje in trgovino je nasledil starejši sin Anton.

Anton Globočnik.

Marija Globočnik, roj. Likovič.

Kristina Globočnik, roj. Toman.

Koblar opisuje mladega fužinarja Antona in Antono oziroma Tončkovo hišo na Racovniku, kupljeno od Jožefa Martinčiča, kakor se je spominja iz svojih otroških let: "Anton je bil že umrl in njegov naslednik je bil mladi, visokorasli Anton, tedaj še samski gospod, eleganten, na zunaj dobrasrčen in vljuden, v bistvu pa skop človek – pozneje je postal zelo skrben družinski oče. Ta družina, ki je bila stopila že v dobi slovenskega kulturnega preporoda v stike s slovenstvom, pozneje z meščanskim liberalizmom, je doživela vrsto tragičnih usod v nekaterih vnukih. To je hiša Tončkova – mogočna in ugledna, pa tudi

najbolj meščansko usmerjena; gospodarsko se je dvignila šele za mladega Antona, tj. v moji mladosti, stari gospod Anton je bil večkrat v finančnih stiskah in se svoje kovače težko plačeval." (Koblar 1976: 16–17) Denarne stiske in skopost, ki se je vtisnila v spomin mlademu Koblarju, sta posledica železarske krize, ki smo jo obravnavali v prejšnjem poglavju. S politično usmerjenostjo Globočnikov, ki jo Koblar omenja na več mestih, se bomo ukvarjali natančneje v poglavju o delovanju Globočnikov na političnem področju. Mladi Anton Globočnik se je poročil s Karolino Boncelj in imel z njo sedem otrok,

Karolina Globočnik, roj. Boncelj, in Anton Globočnik.

Ema Globočnik, roj. Povše, in Franc Globočnik.

a "tragičnih usod nekaterih vnukov" se v tej nalogi ne bomo dotikali, saj to že presega časovne okvire naloge. Omenimo še, da je mladi Anton začetnik t. i. Tončkove rodbine, kajti njegovi potomci so vsakemu prvorojencu v družini nadeli ime Anton, ki so ga okrajšali bodisi v Tone bodisi v Ante. To tradicijo je družina ohranila vse do danes. (Poje 1993: 23) Mlajši sin Franc je postal oficir. Poročil se je z Emo Povše, hčerko državnega in deželnega poslanca ter graščaka Franca Saleškega Povšeta. Z njo je imel pet otrok: Vero, Vladimirja, Stano, poročeno Jeglič, Boža in Mercedes, tudi poročeno Jeglič.

Leopold

Najmlajši sin Jakoba Globočnika je bil Leopold Globočnik, rojen leta 1833. Željko Jeglič ga opisuje kot najpremožnejšega in najvidnejšega predstavnika Globočnikov - fužinarjev: "Leopold je med Globočniki veljal in še velja za starega patriarha rodu Globočnikov, bil je selfmademan zlate dobe fužinarstva, novodobni kapitalist in tehnični samouk. Leopold je bil mecen in dobrotnik, a vseeno so se ga, samotneža, vsi nekoliko bali." Koblarjev opis Leopoda se od tega nekoliko razikuje: "Tudi ta hiša gospodarsko ni bila tako močna, kot je kazala njena zunanja veljava. Leopold je bil svoj čas kot delničar Ljubljanske banke tako občutno prizadet, da se mu je to poznalo še dolgo - in njegov brat Johan, ki mu je bil tedaj pomagal, ga je s trdim gospodarskim računom varoval." Ob tem tekstu je informator povedal, da je šlo le za trenutni finančni zlom v določenem obdobju, kasneje pa si je opomogel in spet prevzel mesto izredno premožnega fužinarja. Za potrditev teh dveh mnenj o Leopoldu bi seveda potrebovali oprijemljivejše vire, ki pa jih v teku raziskave nisem uspela dobiti, zato ostanimo le pri spominskih opisih.

Po pripovedovanju Željka Jegliča je bil Leopold tudi mecen in sponzor, podporni ud Zgodovinskega društva za Kranjsko in Matice Slovenske. Doma je imel mnogo knjig Matice Slovenske. Od Koseskega

Leopold Globočnik.

in Etbina Coste je 6. maja 1862 prejel celo priznanje za prispevek k zgodovini slovenstva in postal častni član Zgodovinskega društva za Kranjsko. Priznanje informator hrani obešeno na steni v Poltetovi oziroma danes Jegličevi hiši.

Živel je na Racovniku v najstarejši hiši Globočnikov s hišnim imenom "pr' Blažic", tako poimenovani po enem od prvih znanih Globočnikov - Blažu Globočniku, kasneje imenovani tudi "pr' Poldetu", po novem lastniku. V tej hiši je živel Jurij Globočnik, nato Jakob Globočnik s svojo ženo Ano in družino, nato jo je po svojem očetu podedoval Leopold. Prvi stavbni elementi te hiše so bili položeni pred letom 1600, a točen datum izgradnje ni znan. Stala je, še preden je prišla v last Globočnikov. Najstarejši del hiše so oboki in stopnišče, najstarejši del celotne zgradbe je kašča - ta je še iz časov, ko še ni bilo Globočnikov v hiši. Kašči je bila kasneje dozidana mogočna hiša. V pritličju kašče je ohranjen zelo star izviren kamnit pod, kar je v Sloveniji zelo redko. V tem prostoru so stene še danes okajene, črne od dima, saj je bil to prostor, kjer so nekoč, še pred prihodom Globočnikov, pozimi kurili in prebivali. V zgornjem nadstropju kašče so bile skrinje za shranjevanje žita in koruze, ki so jo fužinarji prodajali svojim delavcem.

Poldetovo hišo je obdajal velik vrt, gospodarska poslopja, med njimi hlev, ki je bil podaljšan

Poldetova/
Jegličeva hiša.

v "magacin" – skladišče za žeblje. Hiša je bila dvo-nadstropna. V prvem nadstropju je bila kuhinja, jedilnica oz. hiša s pečjo in jedilno mizo, pisarna s pisarniškim pohištvom in stenskim sefom, soba in shramba. V drugem nadstropju je bil salon – "die gute Stube", poleg salona spalnica gospodarja in še dve spalnici. Mnogo pohištva je bilo v stilu empira in bidermajerja. To pohištvo je Leopold naročil na Dunaju in so ga, po pripovedih, v Železnike pripelja-

li na lojtrnih vozovih. Notranja oprema hiše je zelo lepo vidna na slikah hiše, pisarne in salona, ki jih je v letih 1919 in 1920 naslikal Rudolf Jeglič, mož Leopoldove hčerke Amalije. Z Dunaja so dali pripeljati tudi angleško stranišče, s čimer je Leopoldova

Leopoldova otroka – Amalija Globočnik in Jozef Globočnik z ženo Marto Globočnik, roj. Pusch, in hčerko Viki.

Jedilnica oziroma hiša v Poldetovi hiši, 1919 in 1920.

Jedilnica oziroma hiša v Poldetovi hiši, 1919 in 1920.

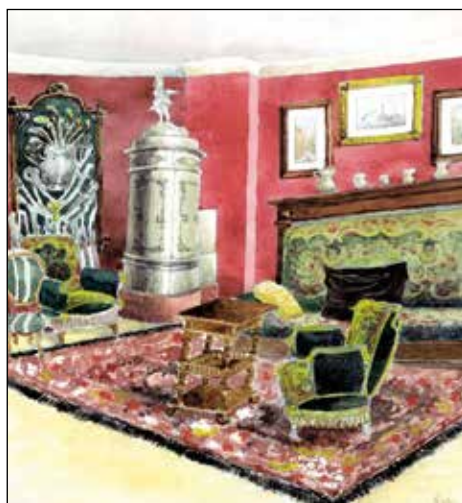
Jedilna miza v hiši, 1919.

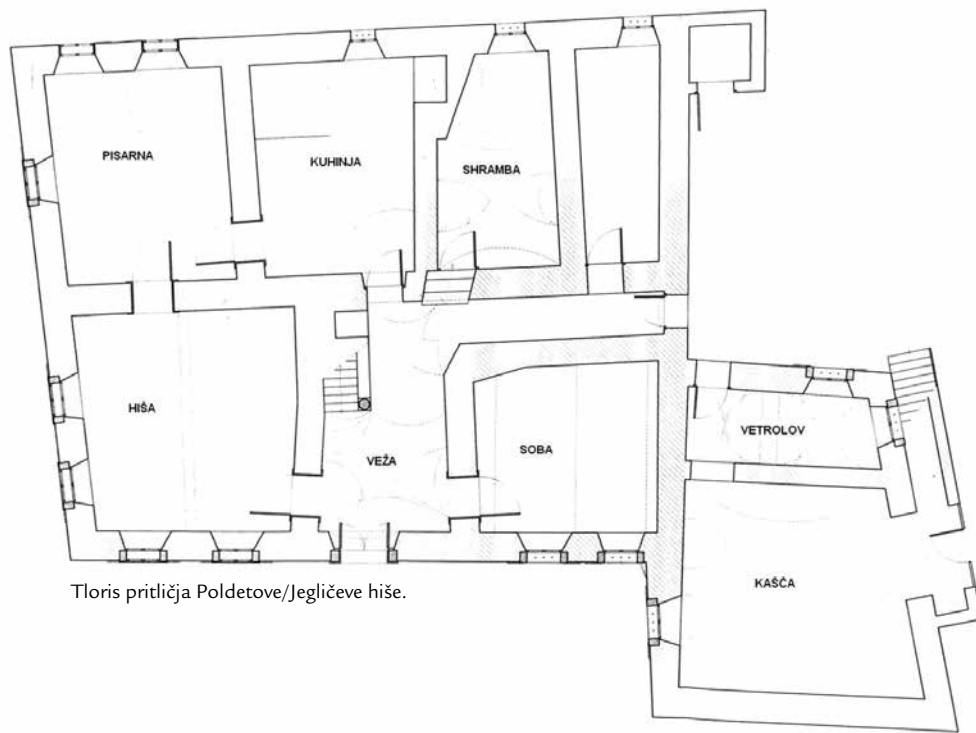
Pisarna, 1920.

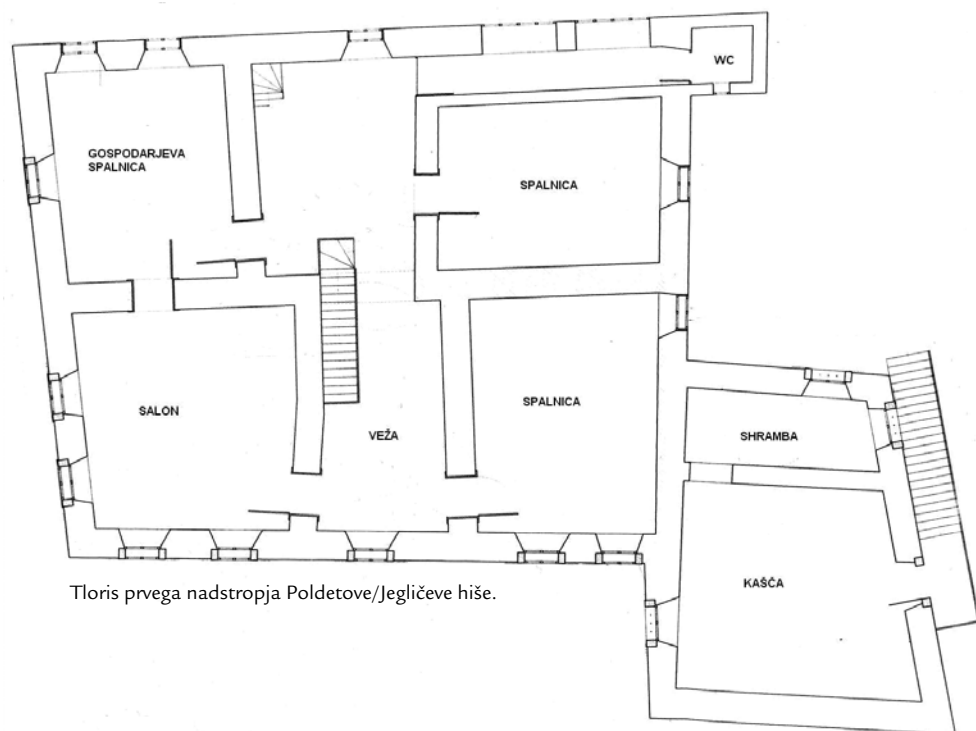
Salon – "die gute Stube", 1920.

Salon – "die gute Stube", 1920.

Tloris pritličja Poldetove/Jegličeve hiše.

Tloris prvega nadstropja Poldetove/Jegličeve hiše.

hiša postala prva hiša v dolini z angleškim WC-jem. Stranišče je stalo na koncu ganka, ki ga hiša danes nima več. Do stranišča je bilo potrebno vsako jutro prinesiti vodo za splakovanje, saj takrat še ni bilo napeljanega vodovoda.

Koblar se te hiše spominja kot "samotne in starinske", ker je v času Koblarjevega otroštva Leopold v njej bival sam s svojo gospodinjsko pomočnico, gospo Ulrich. Družinsko življenje Leopolda se je kmalu po poroki z Amalijo Lenček in rojstvu dveh otrok končalo. Željko Jeglič je dogodke opisal z besedami: "Leopold Globočnik je tako kot ostali Globočniki naokoli iskal svojemu stanu primerno ženo. Našel je lepo, mlado Amalijo Lenček z Lavrice, hčerko premožnega gostilničarja. A ta je kasneje z ljubimcem, noseča, pobegnila na Dunaj. Ljubimec je kmalu odšel od nje, Leopold pa ji je do konca življenja pošiljal denar, jo finančno podpiral, sicer bi živela v veliki revščini. Verjetno si jo je želel nazaj, a to ni bilo dopustno in častno." Neveste Globočnikov, ki so bile vse iz premožnejših družin, so se namreč življenju v Železnikih težko privadile, Amalija Globočnik je bila ena izmed njih. Dragica Globočnik, poročena Demšar, je okoliščine, v katerih so se znašle mlade žene, opisala z besedami: "Hudo je bilo, da so ti ljudje imeli denar in so po celi Sloveniji iskali žene, ki bi tudi imele denar. Te radožive žene iz bogatih, veseilih gostiln so šle za svojimi možmi v temne, mrzle Železnike na konec sveta. Večen hrup kovanja, možje pa iz postelj od teh žena ob treh ponoči v mraz in temo nadzirat produkcijo."

Po Amalijinem odhodu je Leopold živel sam. Gospa Ulrich je delala pri njem kot gospodinjska pomočnica, neke vrste upravnica in družabnica, verjetno je bila tudi njegova ljubica. Koblar se spominja svojih otroških vtisov o tej gospe: "Poldetova hiša je bila samotna in starinska. Tu sta bivala sivobradi, po kratki postavi, po odločni in moški hoji značilni gospod Leopold – in Poldetova 'frajla', gospodična ali gospa, tega otroci nismo vedeli. Beseda 'frajla' je bila označba samo zanjo – čutili pa smo, da so za tem razmerjem stvari, ki mi ne smemo vedeti zanje. Le pri starejših smo čutili, da to nepriljudno žen-

sko gledajo z odporom in brez spoštovanja, ko starega gospoda vsi imeli radi. /.../ Leopold je imel tragično zakonsko življenje. Njegova mlada žena – iz rodbine Lenčetrov z Lavrice – je svoja ljubezenska znanja hotela vzdrževati tudi v zakonu – mladi mož jo je odslovil, živela je s svojima otrokoma nato menda v Gradcu – pri njem pa se je udomila 'frajla', gospodična Ulrichova iz Kranja – v tiho spotiko in pohujšanje. To razmerje je ostalo trdno do starih let. Otroci smo se 'frajle' silno bali, ker ni bila dobrih rok, gospoda pa smo imeli po nekem čutu rajši – njegove roke so bile za miloščino veliko bolj pripravne. Ta nesrečni mož je umrl v visoki starosti – ob skromnem gospodarstvu pa je svoji hčeri zapustil še dovolj lepa posestva, čeprav večjega denarja ni imel." (Koblar 1976: 17)

Z Amalijo je Leopold imel dva otroka, hči Amalijo, rojeno leta 1866, in sina Jozefa, rojenega 1869. Ni pa povsem jasno, ali sta otroka Leopolda Globočnika v svoji mladosti živela v Železnikih ali ju je mati odpeljala s seboj. Vsekakor pa sta po očetu dedovala in kot odrasla bivala v Železnikih. Kot je razvidno iz rodovnika, se je hči Amalija prvič poročila z nekim Ahačičem, ki je mlad umrl, nato pa z oficirjem Rudolfom Jegličem. Ta je imel bogato zbirko starega orožja, poleg tega je rad in zelo dobro slikal. Živela sta v eni od hiš Globočnikov v Železnikih. Po očetovi smrti je Amalija podedovala Poldetovo hišo, ki pa jo je kasneje zapustila Mercedes Globočnik hčerki svojega bratranca Franca.

Tudi mlajši Jozef je dedoval po očetu in postal bogat posestnik v Železnikih. Poročil se je z Nemko, Marto Pusch iz bogate družine iz Gradca. Njuna edina hčerkica Viki je umrla kot otrok.

Zaton železarstva in preusmeritev kapitala v druge dejavnosti

Fužinarstvo v Železnikih je v zadnji četrtini 19. stoletja zaman iskalo izhod iz kritične situacije. Poceni konkurenčnim izdelkom, proizvedenih s pomočjo dosežkov tehnične revolucije, stare železni-

karske fužine in ročni način izdelovanja žebļjev niso bili več kos. Po izgradnji železniške mreže v Avstriji v drugi polovici 19. stoletja je Selška dolina ostala odmaknjena in odrezana od prometnih žil, zaradi česar je bil dovoz cenejše železove rude v kraj skorajda onemogočen. Tudi izgradnja gorenjske železnice leta 1870 Železnikom ni mogla več pomagati, kajti Železniki so še vedno ostali brez neposredne železniške povezave. Tri leta po odprtju prometa na tej progi je zaradi borznega zloma v Avstriji izbruhnila huda železarska kriza, ki je zahtevala popolno reorganizacijo predelovanja in tehničnega ustroja železarn. (Mohorič 1969: 209)

Bratje Globočnik so se krize v železarstvu in predvsem v fužinarstvu in žebļjarstvu dobro zavedali, zato so postopoma začeli svoj kapital pretakati v druge panoge. Čedalje intenzivneje so se usmerjali v kupovanje gozdnih površin in ukvarjanje z gozdnim gospodarstvom. Največ premoženja je v gozdove pretopil Johan Globočnik. Njegov oče Jakob Globočnik je leta 1826 imel 71,1 ha gozdnih površin, Johan je imel konec 19. stoletja okrog 950 ha. Njegovo posestvo je po zemljiški strukturi obsegalo 1,6 odstotkov kmetijske obdelovalne zemlje, 5,4 odstotkov druge kmetijske zemlje in kar 93,0 odstotkov gozdov. Skupaj so imeli Globočniki ob koncu 19. stoletja nad 2000 ha gozdov. Gozdove so praviloma kupovali na javnih dražbah, kjer so jih največkrat kupili pod ceno. Veronika Poje je zapisala ustno izročilo potomcev Globočnikov, da je bila marsikatera parcela kupljena v vrednosti dveh, treh ali petih hlebcev kruha. (Poje 1993: 32; Žumer 1973: 148–154)

Johan Globočnik je začel preusmerjati svoj kapital poleg gozdarstva tudi v sodobnejše tehnološke postopke za predelavo železa. Odločil se je kupiti tovarno žičnikov v Ljubljani. Prvo manjšo tovarno na Kranjskem za izdelavo žice in za strojno proizvodnjo žebļjev, imenovanih žičniki, je leta 1862 postavil ljubljanski trgovec in bankir Emerik J. Mayer v Dobrunjah pri Ljubljani. Leta 1867 jo je preselil v Ljubljano na Komenskega ulico, istega leta sta jo prevzela njegova svaka Henrik in Viktor Galle. Od

njiju jo je leta 1882 kupil Johan Globočnik. Na Metelkovi ulici je zgradil novo večje tovarniško poslopje, v katerem je delalo 44 delavcev in kjer so lahko izdelali 400 vagonov žic in žičnikov na leto. (Mohorič 1969: 203) V Ljubljani je Globočnik zaposlil veliko svojih kovačev, saj je bilo strokovne delovne sile v Ljubljani takrat malo, na svoje rojake pa se je verjetno tudi bolj zanesel. (Dolenc 2002: 29)

Delitev premoženja na slovensko in nemško vejo

Omenili smo že, kako si je pisar in upravnik podjetja in posestva Johana Globočnika prilastil njegovo premoženje. V času gospodarjeve bolezni na stara leta je v celoti prevzel vodstvo podjetja. Dne 4. maja 1987 je v Registru protokoliranih tvrdk Zbornice za trgovino, obrt in industrijo še registriran Johan Globočnik, 2. oktobra 1897 pa je upravo podjetja tudi uradno prevzel Avgust Novak, v registru označen kot "Geschäftsführer und Buchhalter in Eisern", poslovodja in knjigovodja v Železnikih. France Koblar slikovito oriše tudi svoje spomine na Avgusta Návaka: "Gospod Návak je ob tem pogrebu [Johanovem] pokazal, da je stopil v véliki svet in da je zanj kakor rojen – čeprav je bil sam preprost Ljubljčan. Izšel je iz družbe visokoletečih ljubljanskih nemškutarjev, ki so se imeli za vladajoči sloj v deželi – kot pisar je prišel v Železnike in se ob starem gospodu Johanu znal uveljaviti in bolj in bolj prevzemal nase vodstvo vse hiše in vsega gospodarstva – obenem pa je bil nekako naravni, že davno pripravljeni ženin gospodične Maričke. Čeprav je imel v Ljubljani nezakonskega sina, ta sin in njegova mati nista bila ovira za tako sijajno gospodarsko ženitev, in samo človek navadnega formata, polizobražen špekulant in slepar bi ne bil zmožen, da se tako uveljavi. Že kot pisar je Avgust Návak imel nastop in moč gospodarja in je bil živa pamet in poslovna moč umsko in telesno pešajočega starega Johana. Čeprav se je povzpel tako visoko, je znal svojo vlogo sijajno igrati – kot eksponat nemštva in kot veljak

in gospodar. (Koblar 1976: 20–21) Marička ali Marie Ahačič iz Tržiča, nečakinja Johanove žene Katarine, je podedovala glavnino Johanovega premoženja. V njeno last je po gospodarjevi smrti prišlo tudi podjetje Johana Globočnika, kar je razvidno iz Registra protokoliranih tvrdk, v katerega je kot lastnica podjetja vpisana 3. junija 1901 z imenom Marie Achatshitsch Globotschnigg. Štiri leta kasneje, leta 1905, sta se Marija Ahačič in Avgust Novak poročila. Dogodek je Željko Jeglič v svoji pripovedi komentiral: "Bila je grda in je nihče ni maral, a imela je denar. V poroko je prisilila Johanovega pisarja Avgusta Novaka, čeprav je bila že precej stara. Ta je upal, da bo kmalu umrla, a je še dolgo živela." Novak in Marička sta živela na veliki nogi. Spet navedimo Koblarjeve spomine: "Novak sam je tudi veliko popotoval – in kakor si je doma od leta do leta izmišljal razkošne stanovanjske spremembe, skrbel za svojo imenitnost in udobnost, tako se je hotel naučiti vélikega sveta, deloma sam, deloma s svojo gospo Marie. Čeprav je bila gospa Marie skopa – in malo izobražena – ga je vendarle kot stara devica toliko rada imela, da ni nasprotovala njegovim domislicam in je prenašala z razumevanjem njegove načrte in muhe. Saj je nekoč v Monte Carlu pri hazardu zaigral velike vsote in ga je telegrafično rešila iz stiske. Živel je in nosil se je razkošno, kot pravi imenitnik, ter je res znal biti velik gospod. Vse se ga je balo in ga upoštevalo, bil je strog in trd, toda imel je smisel za človeško pridnost in zvestobo. Dobrega in poštenega delavca je cenil in upošteval, poskrbel mu je kruha, in ljudje so se trgali za kruh." (Koblar 1976: 22) A sredi vsega tega razkošnega življenja in načrtov o preusmeritvi fužinarskega podjetja je Novaka presenetila bolezen in prezgodnja smrt. Umrl je 21. 4. 1906 in je pokopan v Johanovi grobnici. Mesto upravitelja je sedaj prevzel Novakov naslednik, pisar Gustav Eger, Nemec iz Ljubljane, bivši uradnik v Kranjski hranilnici, ki se je prav tako kot Novak poročil s po letih sedaj že mnogo starejšo Marie Ahačič. Eger je bil izrazito nemško usmerjen, Koblar o njem celo piše, da je bil "voditelj ljubljanskih Nemcev". Odtlej so bili uradniki in posli v nekdanji Johanovi hiši, podjetju in pose-

stvu po večini Nemci. Egru je uspelo prevzeti celo tovarno žičnikov v Ljubljani, ki jo je po Johanovi smrti upravljal Johanov nečak Franc Globočnik. Eger mu je tovarno izplačal in prišla je v njegove roke.

S prevzemom podjetja in posesti Johana Globočnika najprej s strani Avgusta Novaka in kasneje Gustava Egra se je premoženje rodbine Globočnik razdelilo v dve veji, enotnost premoženja znotraj ene družine je bila porušena. Željko Jeglič je to delitev premoženja opredelil kot delitev na dve frakciji, in sicer na slovensko frakcijo v rokah Globočnikov in nemško frakcijo v rokah Novaka in Egra. Prehod premoženja, ki si ga je rodbina pridobila v več generacijah, v tuje roke je bil za Globočnike zelo boleč, kajti vseskozi so se držali načela, da mora premoženje ostati med pripadniki družine. Drugo bolečo točko pa je predstavljalo dejstvo, da je premoženje prešlo v nemške roke, saj so bili Globočniki izrazito slovensko usmerjeni.

Posledično se obe veji med seboj nista najbolje razumeli, po besedah Željka Jegliča sta se gledali precej postrani. Jeglič odnose med njimi ponazoril na primeru cerkvenega kora. Globočniki so namreč dobili v uporabo levi in desni kor nad glavnim oltarjem, ker so finančno pomagali pri izdelavi tako glavnega oltarja kot tudi drugih delov cerkve. A z Novakovim prevzemom premoženja Johana Globočnika si je nemška veja nemška veja pridobila kor na desni strani. Globočniki so imeli še naprej v uporabo levi kor. Od takrat naprej sta si slovenska in nemška veja sta med mašo sedeli druga nasproti drugi. Ob tem so radovedna očesa tako ene kot druge mnogokrat oprezala za dogajanjem na nasprotnem koru. Kajpak je tovrstno spogledovanje sprožilo mnoge govorce. Ena izmed tistih, ki so krožile med Globočniki, pravi o gospe Marie, "da se je med mašo vedno za steber skrivala, ker je bila tako grda."

Prehod premoženja v tuje roke je za potomce Globočnikov še danes neprijeten spomin. Tako Novakovo prilastitev Johanovega premoženja kot Egrov prevzem tovarne v Ljubljani pojmujejo kot prevaro. Anton Demšar je o teh dogodkih zapisal: "Anton in Leopold sta vztrajala v Železnikih in eko-

nomsko slabela, ker sta zadnja leta delala v izgubo. Johan G. je na stara leta postal sklerozen. Svoje premoženje je imel namen zapustiti svojim nečakom Antonu, Francu in Jozefu. Premoženje je bilo s prevaro preneseno v tuje roke, Johan pa je umrl v sumljivih okoliščinah. Johanovo premoženje je začel izkoriščati uživaški Novak in kasneje Eger. Oba sta bila tujega rodu in njima Železniki niso bili mar. Pokojni stric, tudi Globočnik, mi je rekel: "Predniki so prišli z denarjem v Železnike in imeli so več, kot je na koncu ostalo." (Naglič, Demšar 232)

Vsa posest nemške veje, torej vse premoženje Gustava Egra, je bilo po drugi svetovni vojni nacionalizirano. Eger si je sicer močno prizadeval, da bi posestvo in tovarno obdržal in se je zato opredeljeval kot Čeh. Po rodu je bil namreč Nemeč s Češkega in je imel češko državljanstvo, a tudi s tem se ni mogel izogniti nacionalizaciji. Večina premoženja, ki so ga imeli v lasti Globočniki, je ostala v njihovih rokah do leta 1948, nato pa delno spet prišla v last potomcev Globočnikov po denacionalizaciji, ki še vedno ni zaključena.

Stara načela in vrednote starih Globočnikov

V pogovorih o svojih prednikih je Željko Jeglič pogosto spregovoril o "starih načelih" in "starih vrednotah starih Globočnikov". O njih sva se pogovarjala pravzaprav vselej, kadar je beseda nanesla na podjetnost in izredno uspešnost Globočnikov na področju fužinarstva in gospodarjenja. Odgovor na vprašanja o tolikšni sposobnosti tega fužinarskega rodu je Željko Jeglič med drugim videl tudi v njihovih trdnih načelih in vrednotah, ki so se skrbno prenašale s staršev na potomce. Dajal jim je tolikšno težo, da jih v tej raziskavi ne moremo obiti. Ob natančnem pregledu vseh pripovedi potomcev Globočnikov, ki se sem jih uspela zbrati, sem opazila, da je prav vsem skupno, da se v njih pojavlja opisovanje in opredeljevanje značajskih lastnosti fužinarskih prednikov. Te karakterizacije se med

seboj ne razlikujejo mnogo. V vseh so izpostavljene tri glavne lastnosti rodu Globočnikov: skromnost, podjetnost in narodna zavednost. Anton Demšar je na primer svoje videnje značajskih lastnosti svojih prednikov Globočnikov strnil v stavku: "Globočniki so bili vseskozi izredno poštene in delavni ljudje, napredni, liberalni, podjetni in osebno skromni." (Naglič, Demšar 232) Sama se v svoji nalogi ne bom spuščala v podrobno raziskovanje vrednot in načel Globočnikov, želela pa bi predstaviti poglede in razmišljanja potomcev o svojih prednikih. Za njihove pripovedi je značilno, da so polne spoštovanja do podjetnih prednikov, da so na trenutke nekoliko idealizirane, a kljub vsemu skušajo racionalno opredeliti Globočnike in odgovoriti na vprašanje o njihovem uspehu.

Kot enega glavnih dejavnikov za uspešnost Globočnikov je Željko Jeglič poudaril načelo, da mora premoženje ostati vedno skupaj, v rokah družine. Fužinarsko premoženje je vedno prehajalo na tiste potomce, ki so se usmerili v fužinarsko dejavnost. Tisti Globočniki, ki so si poiskali druge poklice, so svoje fužinske deleže in drugo imetje, povezano s predelavo železa, vedno prodali ali podarili svojim sorodnikom, pripadnikom družine Globočnik, nikoli drugim fužinarjem. Na ta način je premoženje ostajalo enotno v okviru družine. Željko Jeglič je ob tem še dodal: "Globočniki so bili zelo verni katoliki, a njihova načela so bila skoraj kalvinistična. Pravili so: Mi nismo lastniki, ampak le upravitelji za naše potomce." Tudi to reklo, ohranjeno v družinskem spominu, spet priča, kako pomembno je bilo, da premoženje preide na potomce, hkrati pa govori tudi o tem, kako pomembno je, da potomci prevzamejo fužinarsko dejavnost ter se zanjo tudi primerno usposobijo. Skrb za vzgojo in izobrazbo je imela pri Globočnikih gotovo prav posebno vlogo. Miha Naglič je po pogovoru z Dragico Demšar, roj. Globočnik zapisal: "Kri ni voda, pravijo; podjetnost je Globočnikom v genih, vrh tega pa še privzgojena in izšolana." Celo hčer Dragico je oče Anton Globočnik učil: "Kako boš pa znala ukazati, če ne boš vedela, kako se dela!" (Naglič 218)

Načelo o ohranjanju premoženja v družini je bilo porušeno v času bolezni in po smrti Johana Globočnika, ko je veliko premoženje Johana Globočnika začelo prehajati v roke Johanovega pisarja Avgusta Novaka. Po pripovedovanju Željka Jegliča je bil to za družino velik udarec, saj je premoženje prehajalo v tuje in poleg tega celo nemškutarske roke.

Naslednja vrednota, na katero je Željko Jeglič nenehoma opozarjal in ki jo opisuje tudi Anton Demšar, je skromnost – tako osebna skromnost kot skromnost v načinu življenja. Osebno skromnost je Jeglič ponazoril na primeru Antona Globočnika pl. Sorodolskega: "Globočniki so bili zelo skromni, niso govorili veliko o sebi. Primer je Anton Globočnik pl. Sorodolski, ki v kroniki Železnikov Globočnike komajda omeni, kaj šele, da bi kaj napisal o sebi, svojem delovanju in zaslugah. Ni se želel postavljati s svojim imenom." Vrednota skromnosti v načinu življenja pa je spet po pripovedih potomcev prišla navzkriž s početjem pisarja Novaka, ki si je prisvojil Johanovo premoženje: "Globočniki so imeli zelo veliko denarja, a so zelo skromno živeli. Imeli so trdna stara načela, zato so bili jezni na Novaka, ki je živel razkošno in nobel. Pohišstvo si je pripeljal z Dunaja in Pariza. V Železnike je prispelo na lojtrnih vozovih. Dal si je postaviti veliko, razkošno grobnico, katere elementi so bili nabavljeni v Parizu." Ta grobnica, ki je bila v osnovi postavljena pokojnemu Johanu Globočniku, je spet zelo odstopala od drugih grobov Globočnikov: "Grobovi Globočnikov niso bili bahati. Johan ni sam odločal ne o pogrebu ne o grobu." (Demšar, Naglič 233) Varčnost in nerazsipnost pri Globočnikih opaža celo Koblar, ki meni, da Johan Globočnik "nikoli ne bi dal denarja" za neštete renovacije in preureditve hiše in vrta, ki jih je izvedel pisar Avgust Novak.

Poleg skromnosti Naglič in Demšar, predvsem v poslabšanih razmerah in revščini med delavci ob propadanju fužinarstva in kovaštva, omenjata tudi pomoč revežem. V teh težavnih časih, ki so bili tudi za Globočnike kritični, je Anton Globočnik svoje otroke učil: "Vsakemu, ki te bo prosil, moraš dati, kajti prositi je hudo!" (Naglič 218) Anton Demšar

dobrodelnost pripisuje tudi Marti in Jožefu Globočniku: "Jožef je bil odprtih rok, Marta pa je v okviru možnosti pomagala bolnim in revnim." (Naglič, Demšar 233) Sicer pa v odnosu do delavcev in predvsem do njihovega gibanja za izboljšanje delovnih razmer Željko Jeglič omenja konservativnost Globočnikov: "Globočniki so bili konservativni. Kdor ima denar, je ponavadi konservativen. Globočnikom so se kovači veliko pritoževali, a spremembe so Globočniki težko sprejeli, saj so vse težnje po spremembah ogrožale njihovo premoženje."

Po drugi strani pa kot oznake, ki spremljajo Globočnike, zasledimo pridevnike liberalni, napredni, narodno zavedni. Če se prilastek konservativni nanaša predvsem na njihova poslovna in gospodarska načela, se prilastki liberalni, napredni in narodno zavedni nanašajo na njihovo politično usmerjenost. Njihovi politični in nacionalni usmerjenosti se bomo podrobneje posvetili v naslednjih poglavjih.

Politična in kulturna dejavnost Globočnikov

Prostozidar Jožef Globočnik – "Napoleon"

Med potomci Globočnikov obstaja ustno pričevanje, da je bil Jožef Globočnik (1791–1865) prostozidar ter da si je dopisoval z baronom Žigo Zoisom¹⁰ kot z "bratom" po prostozidarski loži. Mercedes Globočnik je, kot se spominjajo potomci, hranila ta pisma in jih v času po letu 1945 uničila iz bojazni pred negativnim odnosom povojne oblasti do prostozidarstva. Tudi potomka Globočnikov Veronika Poje je, verjetno na osnovi pripovedi sorodnikov, v svoji raziskovalni nalogi zapisala: "V zvezi s članstvom v loži je Jožefu ostal vzdevek Napoleon¹¹. Od takrat so ga tako celo pisali v uradni knjigi – Jožef Napoleon Globočnik. Vsekakor je bil Jožef Globočnik med tistimi Slovenci, ki so pod Francozi bolj svobodno zadihali, saj so videli, kako se je tedaj obetajoče razvijalo slovensko šolstvo in se je ponemčevalni pritisk

moral umakniti. To je bil krog barona Žiga Zoisa in Valentina Vodnika, ki sta pod Francozi videla lepše možnosti za narodni razvoj Slovencev kakor pod prejšnjo avstrijsko oblastjo." (Poje 1993: 20)

Viri potrjujejo družinske pripovedi. Jožef Globočnik je bil sprejet v ljubljansko prostozidarsko ložo leta 1812. Loža je bila ustanovljena v času francoske zasedbe 12. junija 1811. Matična loža v Parizu, imenovana Veliki Orient, je 7. julija 1812 potrdila vse potrebne dokumente za delovanje lože v Ljubljani. Ljubljansko ložo so poimenovali Ilirsko-francoska loža prijateljev rimskega kralja in Napoleona. Vsi ustanovni člani so bili Francozi, redni člani francoskih prostozidarskih lož, večinoma oficirji in uradniki, med njimi pa so bili tudi kirurg, lekarnar in dva trgovca. Na podlagi analiz arhivskega gradiva Velikega Orienta, ki ga hrani Nacionalna biblioteka v Parizu, je Peter Vodopivec v članku o ljubljanski prostozidarski loži natančno predstavil otvoritev lože in njene prve slovenske člane. Vodopivec navaja, da prve domačine - "ilirske" člane - zasledimo med pripadniki ljubljanske lože na seznamu, ki ima s svinčnikom pripisan datum: 7. januar 1812. Ti so v tem spisku označeni kot novi člani: "poučeni" - "initié". Trije med njimi so že dosegli drugo, pomočniško stopnjo. To so bili Sigismund Pagliarucci, znani frankofil, v času francoske vlade posestnik in županijski adjunkt, Jožef Globočnik z nazivom "garde magasin du casernement", in Anton Kalan, advokat in apelacijski svetnik. Jožef Globočnik je omenjen še v dveh listinah: na seznamu članov, sestavljenem na dan svečane slovesnosti ob umestitvi lože 2. oktobra 1812, in na zadnjem seznamu članov z dne 26. junija 1813. V teh dveh seznamih nosi Globočnik naziv "mojster", kar pomeni, da je dosegel že tretjo prostozidarsko stopnjo. V ljubljansko ložo je bilo skupaj sprejetih 15 domačinov s Kranjskega. Vodopivec meni, da so francoski pobudniki v loži v Ljubljani videli zametek trajnejšega prostozidarskega središča in poskušali med domačini oblikovati jedro, ki bo sposobno nadaljevati s prostozidarskim delom tudi po eventualnem odhodu francoskega uradništva in vojske. Vendar je loža na začetku je-

seni 1813 po umiku francoske vojske s Kranjskega prenehala delovati, s čimer se je prenehal tudi francoski prostozidarski vpliv na Kranjskem. (Vodopivec 1988: 19)

V času delovanja lože je nastalo tudi šest vojunskih policijskih seznamov ljubljanskih prostozidarjev. Avstrijski cesar Franc I. je bil namreč kmalu po ustanovitvi lože obveščen o njenem nastanku in je takoj sprožil policijsko preiskavo, saj je prostozidarsvo zaradi bojazni pred zarotništvom preganjal. Avstrijski vohuni so leta 1813 sestavili šest seznamov oseb, osumljenih članstva v prostozidarski loži v Ljubljani. Na treh od teh spisov je zabeležen tudi Jožef Globočnik, ob njegovem imenu je pripisano "avoué 1. instance". Te tri sezname so sestavili 6. januarja 1813 deželni okrožni glavar grof Raimund Auersperg, 27. julija 1813 ljubljanski "politični korespondent" Fink in 4. novembra 1813 policijski komisar in vohun Kremnitzer in jih poslali avstrijski policiji in cesarju. (Kidrič 1914: 10–12) Vodopivec ugotavlja, da so ti spiski zajeli prav vse "ilirske" prostozidarje, obtožili pa so tudi številne druge, ki se loži niso pridružili, pač pa so se le navduševali nad francoskimi idejami oziroma so kazali naklonjenost francoski vladi. Med njimi sta na primer Valentin Vodnik in baron Codelli.

Na podlagi teh podatkov razberemo, da je bil Jožef Globočnik ob vstopu v ložo zelo mlad, star 21 let, kar je bila starostna meja za pristop: "Pravi prijatelj kralja rimskega in Napoleona" je mogel postati le mož s svobodnim poklicem, star najmanj 21 let. Mož z nesvobodnim poklicem je mogel biti le ložin služabnik," se je glasilo pravilo lože (Kidrič 1914: 84). Globočnik je takrat že začel podjetniško pot fužinarja in je bil že takrat lastnik dokaj velikega premoženja, saj je leta 1811 dedoval po svojem pokojnem očetu fužinarju Juriju Globočniku. Ob delitvi premoženja je namreč prejel štiri fužinske deleže in štiri dni v cajnarici, štiri kovaška ognjišča, hišo v Železnikih, večje število kopišč in skladišč za rudo ter nekaj obdelovalne in gozdne površine. S svojim premoženjem, poreklom iz ugledne in poslovno uspešne fužinarske družine in poklicem podjetnika

– fužinarja je imel kljub svoji mladosti verjetno dovolj ugleden položaj, da je bil povabljen med člane lože. Francozi so morebiti imeli tudi svoj interes, da so ga povabili v ložo. V času Ilirskih provinc so se namreč zavzemali, da bi rudniki delali in železarne proizvajale za potrebe francoske vojske, in morda so pri tem računali tudi na mladega fužinarja.

Z gotovostjo lahko zapišemo, da je bil Jožef Globočnik kot član ljubljanske lože naklonjen francoskim idejam in francoski vladi, da je bil dobro seznanjen in so mu bili blizu svobodomiselnih nazorov. V loži je sicer veljalo pravilo, da se o politiki in veri ne diskutira: "Il est défendu de parler en L... d' affaires politiques ou religieuses," vendar že ime lože Loža prijateljev rimskega kralja in Napoleona dokazuje, da njeni pripadniki niso bili politično nevtralni. Celotno predpisi lože so velevali: "Trikratni vivat na slavo in prosep kralja rimskega in Napoleona se mora zaklicati pred zaključkom vsake seje," pravilnik za slavnostne bankete pa je predpisoval: "Prva zdravica gre vedno N. V. cesarju in kralju za prosep njegove obitelji, zlasti kralja rimskega in za srečo njegovih podvzetij." Kidrič na podlagi študije teh pravilnikov ugotavlja, da je verjetno, da so bili prostozidarji vedno odprti za Napoleonove načrte ter da je bil v ozadju snovanja lož po Ilirskih provincah poseben namen: agitacija za Napoleona. (Kidrič 1914: 87)

Zaenkrat ni znanih podatkov o tem, kako so slovenski pripadniki francosko-ilirske lože v Ljubljani gledali na svoje prostozidarsko delovanje po avstrijski restavraciji. Ni znano torej, ali so prostozidarsko delo opustili ali iskali stike s prostozidarji drugod. (Vodopivec 1988: 19–22) Kidrič meni, da so se ljubljanski framasoni po razpustitvi lože potuhnilo ter bili zadovoljni, ako jih je policija pustila pri miru. (Kidrič 1914: 87) Tudi za Jožefa Globočnika, tako kot za druge člane lože, ni znano, ali je nadaljeval svojo prostozidarsko dejavnost. To bi morda razkrila korespondenca z Žigo Zoisom, a je bila žal uničena. Gotovo pa je, da je Jožef Globočnik v loži navezal stike z uglednimi in izobraženimi Francozi in Slovenci, med katerimi so bili pravniki, uradniki, lekarnar,

župnik, bankir in trgovec ter trije glasbeniki. Ali se je Globočnik gibal tudi v krogu Valentina Vodnika, kot piše Veronika Poje, ni mogoče dokazati, saj Vodnika ni na seznamih članov ljubljanske lože. Stik z izobraženim krogom pa je zagotovo vplival tudi na njegovo nadaljnje življenje. Na to kaže dejstvo, da je veliko pozornost posvetil izobrazbi svojih otrok. Oba njegova otroka, ki sta preživela otroštvo, sta namreč dosegla visoko izobrazbo. Starejši Ivan je postal duhovnik, mlajši Anton Globočnik pa doktor prava, visoki državni uradnik in narodni buditelj, ki si je pridobil celo plemiški naslov.

Anton Globočnik pl. Sorodolski

Obrnimo se še k življenju Jožefovega sina Antona Globočnika pl. Sorodolskega. Čeprav ni bil fužinar in ni deloval v Železnikih, mu v svoji nalogi posvečam precej besed, ker predpostavljam, da je ohranil stike z rojstnim krajem ter imel s svojim delovanjem in politično usmeritvijo vpliv na svoje sorodnike v Železnikih, predvsem na svoje bratrance fužinarje Johana, Antona in Leopolda. Poleg tega je Anton Globočnik pl. Sorodolski oseba, ki zavzema v slovenski politični, upravni in kulturni zgodovini posebno mesto. Čeprav so številni časniki ob njegovi smrti leta 1912 pisali o njegovih številnih zaslugah in ga označili kot človeka, okoli katerega "vije precejšen kos slovenske kulturne in politične zgodovine"¹², je njegova vloga v zgodovinskih znanstvenih delih le redko podrobneje obravnavana. Tudi to je en od razlogov, da želim njegovo življenje in delovanje nekoliko podrobneje predstaviti.

Anton Globočnik se je rodil 20. maja 1825 v Železnikih staršem Jožefu in Neži Globočnik. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in v se tem času, kot 16-letni dijak, navzel "narodnega duha". Prvi ga je z narodnostnim gibanjem seznanil sestanovalec dijak Luka Jeran, kakor Globočnik kasneje, na stara leta, sam opisuje v svojih spominih na leto 1848¹³: "Prvi Kranjci, ki so se smatrali za Slovence in Slovane, so bili nekateri kranjski dijaki, ki so prišli pred za-

Anton Globočnik pl. Sorodolski.

četkom petega desetletja iz Karlovca na ljubljanski licej. Ti mladeniči so bili na Hrvatskem priče, ko se je začelo vsled groznega madjarovanja razvijati ilirstvo po Gajevih Novinah in Danici tudi v javnem življenju. Trojica teh s hrvaškega došlih slovenskih dijakov, ki so vsi pozneje vstopili v ljubljansko bogoslovno semenišče, je začela vplivati na svoje sošolce in znance v narodnem smislu. Najodločnejši med njimi je bil Jeran. Na ta način sem se tudi jaz navzel tega novega duha. Stanovala sva namreč z Luko Jeranom kot dijaka skupaj jedno leto (1841/2). Že v prvih tednih me je vnel za narodno stvar in me "pohrvatil" ali "kroatisch zugeschnitten", kakor mi je profesor Martinak rekel, ko sem se začel podpisovati s "č" namesto s "zh" ali "tsch". (Globočnik 1898: 1) Leta 1844 je Globočnik končal gimnazijo v Ljubljani in se vpisal na dunajsko univerzo, kjer je študiral pravo. Tudi na Dunaju je takoj stopil v stik z ljudmi, ki so se zavzemali za narodnostne ideje: "Na Češkem, Slovaškem in Hrvaškem je bila pa narodnostna ideja že bolj razvita, kakor sem se prepirčal iz pogovorov z

dijaki iz onih slovanskih dežel, ko sem prišel l. 1844. na dunajsko vseučilišče. Med slovenskimi akademiki sta bila samo dva, namreč Peter Kosler in Matej Cigale, prošinjena narodnega duha. Tema dvema sem se pridružil tudi jaz in ž njima sem obiskoval kavarno pri Bajerju na Alserici, nasproti bolnišnice, kjer so se shajali slovanski somišljeniki do l. 1845., pozneje pa pri Gerloviču v mestu na Kmetskem trgu. Redno smo se shajali ob petkih, ker so ta dan prihajale "Novice", v katerih so nas posebno navduševale Koseskijeve pesmi. Ko sta l. 1846. Kosler in Cigale svoje študije dovršila in odšla z Dunaja, sem jaz sam izmed Slovencev občeval z drugimi Slovani in jim pomagal prirejati slovanske zabave, s katerimi so začeli Slovani tačas nastopati na Dunaju." (Globočnik: 1898: 2) Globočnik je bil ves čas svojega študija eden od voditeljev slovenskih študentov na Dunaju. Leta 1848 se je navdušen pridružil ustavnemu gibanju, vstopil je v akademsko legijo in hodil s puško po cesarskem mestu. Dne 17. marca 1848 se je udeležil pogreba marčnih žrtev. V mesecih po marčni revoluciji 1848, ko so vsi avstrijski narodi začeli opozarjati na svoje narodnostne zahteve, je Globočnik aktivno sodeloval pri snovanju slovenskega narodnega programa. Skupaj s Petrom Kozlerjem je na podlagi barv kranjskega deželnega grba določil barve, ki so pozneje postale barve slovenske zastave¹⁴. Kako je prišlo do odločitve za rdečo, modro in belo barvo, Globočnik opisuje z besedami: "Slovenski dijaki smo hoteli novovzbujenemu narodnemu čutu s tem zadostiti, da smo začeli nositi znake barv, katere smo proglasili za narodne. Ker so Nemci nosili črno-rudeče-zlate kokarde, izbrala sva neko nedeljo popoldan v Gerlovičevi kavarni s Petrom Kozlerjem na podlagi kranjskega deželnega grba kot slovenski znak barve: rudečo, modro in belo. V neki tovarni smo si dali napraviti take trakove, katere smo potem nosili." (Globočnik 1898: 9) Dne 12. aprila 1848 je v Bleiweisovih Novicah skupaj s pravnikom Martinom Semrajcem objavil poziv z naslovom Mili bratje Slovenski!, v katerem Slovence poziva, naj se obrnejo na cesarja s prošnjami po združitvi slovenskih dežel in uvedbi slovenščine v

šole in urade. Dne 20. aprila 1848 so Globočnik in drugi dunajski Slovenci ustanovili društvo Slovenija. Za predsednika je bil izvoljen dr. Fran Miklošič, za tajnika Anton Globočnik. Še isti dan so sestavili znameniti narodni program Zedinjena Slovenija, v katerem so med drugim zahtevali, naj se slovenske dežele združijo v eno kraljestvo s svojim deželnim zborom pod imenom Slovenija, naj se slovenski jezik obravnava enakopravno kot nemaški in naj narod sam odloča o uvedbi slovenskega jezika v šole in urade. Program so natisnili v 2000 izvodih in jih v podpis poslali v vse večje slovenske kraje. Konec maja 1848 se je Globočnik udeležil večdnevnega shoda vseh avstrijskih Slovanov v Pragi, kjer je zastopal društvo Slovenija. Poleg Stanka Vraza je bil edini predstavnik Slovencev. Z navdušenjem je sodeloval v razpravah o pravicah narodov in pripravi manifesta. Dosegel je, da se je shod izrekel za slovenski narodnopolitični program, čeprav se ni povsem skladal z načeli češkega. Njegovo sodelovanje se je zaključilo ob prejemu očetovega pisma: "Sredi teh daleč segajočih imenitnih razprav, se pa primeri meni neka prozaična, pri dijakih sicer neredka naključba. Dobim namreč z doma pismo, s katerim so me oče pozvali, naj naredim izpite in domov pridem, ker v Pragi nimam ničesar iskati. Dasiravno smo bili vsled ministrskega ukaza za drugo poluleteje oproščeni vseh izpitov, sem se vendar odločil ustreči očetovi želji. Ko sem binško soboto kot zapisnikar završil zapisnik jugoslovanskega oddelka, sem se odpeljal na Dunaj in opravil svoj zadnji izpit. Ker pa sem imel od "Slovenije" mnogo poverjenega mi posla, se nisem mogel odločiti, da bi bil po dovršenem izpitu šel koj domov. Mislil sem, da mi dolžnost vele-va, vrniti se v Prago in vdeleževati se zborovanja, posebno ker sem bil takorekoč jedini Slovenec ondi. Vraz je bil namreč, kakor mi je sam rekel, bolj Hrvat, nego Slovenec. Napravim se tedaj precej drugi dan (13. junija) na kolodvor severne železnice. A kako se začudim, ko dobim namesto zahtevanega voznjega listka odgovor, da se morem peljati samo do Kolina, ker je voznja v Prago zaradi bombardiranja mesta zaprta! Zamišljen in osupnjen korakam v mesto

nazaj. Po dolgem premišljevanju sklenem, ker se mi je vsled očetovega povelja posrečilo, da sem o pravem času odšel iz Prage, še drugemu delu povelja zadostiti in se vrniti v domovino. Izročil sem Juriju Jenku, skoraj jedinemu slovenskemu dijaku, ki je še ostal na Dunaju, svoje upravniške posle pri "Sloveniji" in sem zapustil Dunaj. Vstopim pri mestni in deželni sodnji v Ljubljani v službo kot pravniški praktikant, in s tem zaključim idealni del svojega življenja." (Globočnik 1898: 14–15)

Od leta 1849 je Globočnik v raznih krajih opravljal funkcije upravnega uradnika: v Ljubljani, Kranju, Vipavi, Osjeku, Stubici, Čakovcu in Postojni. Pomembno vlogo je igral leta 1860 v Čakovcu, kjer se je zavzemal, da se Medžimurje ne bi priključilo Ogrski, ampak bi ostalo v okviru hrvaške uprave. Prizadevanja niso uspela zaradi nemoči hrvaških politikov in Globočnik je moral zapustiti Čakovec¹⁵. Izredno plodovito je bilo njegovo delovanje v Postojni, kjer je bil od leta 1863 do 1885 okrajni glavar. Njegove zasluge so vidne predvsem na področju šolstva in urejanja Postojnske jame. Kot okrajnemu glavarju mu je namreč pripadlo tudi mesto predsednika Jamske komisije, v okviru katere je kmalu začel z intenzivnim urejanjem jame in vzpodbujanjem jamskega turizma. Le leto po svojem prihodu v Postojno, na binško ponedeljek 1864, je dal jamo prvič razsvetliti s petrolejkami in lučmi s solarnimi oljenkami. Na njegovo pobudo so po jami urejali pešpoti in vhod v jamo zaprli z mogočnimi kovanimi železnimi vrati. Začeli so tudi z živahno propagando. Pri Jamski komisiji so izdelali reklamne letake, ki so jih izobesili po vseh večjih avstrijskih kolodvorih, jamo so predstavljali na mednarodnih industrijskih razstavah, prodajali so spominčke iz Postojnske jame. Tako se je obisk jame povečeval. Ker pa je bila pot do znamenite jamske Kalvarije dolga in za starejše ljudi naporna, je Globočnik prišel na misel, da bi od vhoda do vznožja Kalvarije speljali jamsko železnico. In res so leta 1872 odprli prvo jamsko železnico na svetu. Da bi bil dostop do jame udobnejši, je dal Globočnik pred vhodom v jamo urediti park in cesto z drevoredom, ki je vodila iz mesta proti jami. Ko

pa se je v svetu začela širiti električna napeljava, je takoj začel snovati načrte za električno razsvetljavo jame. Leta 1884 je bila instalacija končana, s čimer je bila, kakor meni dr. France Habe, postavljena prva električna napeljava na Kranjskem in prva na svetu v podzemlju. Leta 1884 je preprečil, da bi dali jamo v najem tujim zasebnikom, ki jih je zamikalo, da bi svoj kapital vložili v turistično privlačno in perspektivno jamo. Kot izredno narodno zaveden človek je dal v jami odstraniti tablice z nemškimi napisi in jih nadomestiti s trijezičnimi, slovensko-nemško-italijanskimi. Poleg zaslug pri urejanju jame je Globočnik močno podpiral šolstvo in vzpodbujal narodno prebujanje. Po njegovem prizadevanju je bilo v postojnskem okrajnem glavarstvu ustanovljenih več šol. Zaradi vseh teh zaslug za kraj ga je po odhodu na drugo delovno mesto postojnska občina izvolila za častnega občana. (Habe 1979: 177–181)

Vseskozi je Globočnik pisal znanstvene razprave s področja prava in zgodovine. Raziskoval je pravno in upravno zgodovino Kranjske, ureditev občin, avstrijske zakone in uredbe¹⁶. Napisal je mnogo pravnih spisov in nasvetov. Njegovo najpomembnejše delo s področja zgodovine je v uvodu te naloge že omenjena kronika rojstnega kraja Antona Globočnika – Železnikov z naslovom *Geschichtlich-statistischer Überblick des Bergortes Eisern*. V njenem prvem delu je objavil zgodovinski in topografsko-statistični opis kraja, v drugem pa v kronološkem zaporedju prepise listin z letnicami od 1348 do 1858, ki govorijo o dogodkih v Železnikih. Listine je našel v arhivu loškega gospostva in vicedomskem arhivu v Ljubljani. V poznejših letih se je ukvarjal z zgodovino plemstva na Slovenskem. Na podlagi arhivskih virov je sestavil seznam kranjskih plemičev z navedbo leta, ko jim je bilo podeljeno plemstvo. Kot konservator centralne komisije na Dunaju je po njenem naročilu narisal arheološki zemljevid Kranjske, ki je bil leta 1889 priložen reviji *Mittheilungen der Musealvereines*. Zelo ga je veselila numizmatika. Sad njegovih dolgoletnih numizmatičnih študij je knjiga z naslovom *Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens*, v kateri je

prispeval pregled avstro-ogrškega denarja in novcev od srednjega veka do vpeljave kron. Za svoje obsežno znanstveno delo, ki se mu je posvečal do visoke starosti, je bil leta 1894 odlikovan z veliko zlato kolajno, okrašeno s cesarjevo podobo in geslom.

Od l. 1861 je bil dejaven član *Juristische Gesellschaft* in *Laibach in Historischer Verein für Krain*. Ko je bil leta 1885 premeščen iz Postojne v Ljubljano, je začel aktivno delovati v Muzejskem društvu za Kranjsko. Društvo se je tega leta spojilo s *Historischer Verein für Krain*. Leta 1888 je dobilo novo vodstvo in Globočnik je postal namestnik predsednika, leto kasneje pa je bil izvoljen za predsednika društva. V času Globočnikovega predsedovanja so se v društvu vrstili redni mesečni sestanki z znanstvenimi predavanji in debatami. Ko je leta 1891 zaradi odhoda na Dunaj odstopil z mesta predsednika, ga je društvo izvolilo za svojega častnega člana. (Pajk 1912:153)

Leta 1890 se je Globočnik upokojil in ob tej priložnosti mu je cesar v priznanje zvestega in vzglednega službovanja podelil plemstvo. Po Selški Sori, ki teče skozi njegov rojstni kraj, si je izbral predikat "Sorodolski".

Leta 1891 ga je katoliška narodna stranka na Gorenjskem in Notranjskem z veliko večino izvolila za poslanca gorenjskih in notranjskih mest in trgov v državni zbor na Dunaju. Od tedaj je živel na Dunaju pri svojem sinu Vladimirju Globočniku, prav tako pravniku in upravnem uradniku. O njegovem domovanju na Dunaju je Milan Pajk ob njegovi smrti zapisal: "Pred 14. leti sem obiskal pokojnega Globočnika v njegovem tuskulu v *Johannessgasse* na Dunaju. Sprejel me je zelo prijazno in mi razkazoval svojo dragoceno zbirko novcev, bogato knjižnico, ki je bila po tvarini sestavno urejena, razne listine in zapiske ter nežne spomine iz mladih let. Ta mali muzej je kazal vso njegovo globoko ljubezen do rodne zemlje in njene zgodovine, vso iskreno vdanost do pokojnih prednikov in svojcev." (Pajk 1912: 154) Leta 1912 je umrl, star 87 let. Njegovi posmrtni ostanki so bili preneseni v Postojno, kjer so bili pokopani njegova žena Nina in otroka Rudolf in

Emilija, ki so vsi umrli v mladih letih. Pogreb v Postojni je bil slovesen, udeležilo se ga je izredno veliko število ljudi, kar priča o tem, kako priljubljen je bil Globočnik med Postojnčani. Slovenec je poročal o tem izjemnem pogrebu: "Ker so mu pokopani žena Nina in otroci Rudolf in Emilija, so pripeljali v torek zjutraj s poštnim vlakom tudi njegovo truplo na postojnsko železniško postajo, odkoder se je vršil ob 11. uri dopoldne pogrebni spreved. Vrsta pogrebcev je bila tako dolga, kakršne še Postojna ni videla. V mestu so vihrale črne zastave, gorele svetilke, prodajalnice so bile zaprte in ljudstva ob straneh toliko, da se sme reči, da je bilo vse mesto na nogah. Spreved je vodil postojnski dekan Erzar v črnem pluvijalu z azistenco. Pred mrličem so stopali šolski otroci deške in deklinške šole ter učenci meščanske šole z učiteljstvom, razna društva, jamska godba in nosilci vencev, za mrličem pa sin dr. Vladimir s sorodniki, dvorni svetnik Kliment, finančni nadsvetnik Avian, vladni svetnik Detela, deželni šolski nadzornik Levec, poslanec dekan Lavrenčič kot zastopnik S. L. S., dr. Danilo Majaron za "Slov. pravnika", cesarski svetnik Šavnik, nadinžiner Žužek, vsi politiški, sodni in drugi uradniki, na čelu jim okrajni glavar dr. Pilshofer in sodni svetnik dr. Doljan, mestni župan Pikel z občinskimi odborniki in jamskim odborom, mnogo županov in drugih odličnjakov. Dolga je bila posebno vrsta odličnih dam, vsem na čelu soproga deželnega glavarja dr. Šušteršiča. (Slovenec 1912: 2-3)

Z ženo Nino, rojeno Terčič (1832-1868), je imel Anton Globočnik tri otroke: Emilijo (1857-1894), Rudolfa (1859-1885) in Vladimirja (1860-1939). Žena Nina je umrla mlada, stara 36 let, in Anton je ostal sam s tremi majhnimi otroki, najmlajši Vladimir je imel šele osem let. Oba sinova sta se šolala in študirala pravo in dosegla naziv doktorja prava. Sin Rudolf je delal pri finančni prokuraturi v Trstu. Slovenski pravnik o njem piše, da je bil "vobče ljubljen in je mnogo obetal", a umrl je v 27. letu starosti. Tudi hčerka Emilija je umrla mlada, stara 37 let. Visoko starost je dosegle sin Vladimir. Deloval je kot visoki državni uradnik na Dunaju, delal je na finančnem

ministrstvu, kasneje je postal direktor zemljiškega katastra in sekcijski šef. Vsi trije Antonovi potomci so bili samski in brez otrok. Linija rodu Globočnikov se torej po Antonu Globočniku ni nadaljevala.

Iz člankov ob smrti Antona Globočnika pl. Sorodolskega kljub emocionalnemu momentu v stilu pisanja nekrologov izvemo mnogo o njegovem značaju. Deželni poslanec Ivan Lavrenčič ga je v govoru na pogrebu označil kot "moža, plemenitega in blagega srca, jeklene volje in trdnega duha". (Slovenec 1912: 3) Slovenski pravnik mu je namenil besede: "Kjerkoli je pokojnik služboval, je za sabo pustil o sebi sloves marljivega, veččega, nepristranskega, posebno pa za dobrobit svojega okraja in sploh za javni blagor vnetega upravnega uradnika. /.../ Rajni pl. Globočnik je bil ves čas tihe, skoraj preskromne nravi. Vzlic temu pa je imel pogum svojega prepričanja in trdna načela. Bil je bela vrana med političnimi uradniki svoje dobe, da v narodno-političnem oziru ni bil trs, ki ga veter maja "simo tamo". Vzlic nasprotnim zistemom je ohranil tudi za časa svoje aktivnosti zvestobo svojemu narodu." (Slovenski pravnik 1912: 90) Zanimivo je, da se ti opisi Globočnikovega značaja v marsičem ujemajo z opisi potomcev Globočnikov o karakterju fužinarske rodbine. Za Globočnike danes, kot smo že opisovali, velja, da so bili podjetni, delavni, skromni, zvesti svojim trdnim starim življenjskim in gospodarskim načelom ter narodno zavedni.

Anton Globočnik od svoje mladosti dalje ni živel v Železnikih, a je kljub temu ostal navezan na svoj rojstni kraj. O tem priča več dejstev. Izredno podrobno se je posvetil zbiranju arhivskega gradiva o Železnikih in njihovi zgodovini. To je edino njegovo zgodovinsko delo te vrste, medtem ko se zbiranja podatkov za zgodovinske kronike drugih krajev ni loteval. S svojim prispevkom k zgodovini Železnikov, morda pa tudi s svojimi obiski v času zbiranja podatkov v Železnikih in drugimi zaslugami, si je prislužil naziv častnega občana Železnikov. O pomenu, ki ga je pripisoval svojim koreninam, priča njegov atribut, ki si ga je nadel ob podelitvi plemiškega naslova. Izbral si je ime Sorodolski, po

dolini reke Sore, v kateri ležijo Železniki. O njegovi navezanosti na domače kraje, sorodnike in prednike nam govorijo tudi že omenjeni Pajkovi spomini nanj, ki govorijo o Globočnikovi globoki ljubezni do rodne zemlje in njene zgodovine ter pokojnih prednikov in svojcev.

Narodna zavednost

V drugi polovici 19. stoletja so fužinarji Globočniki začeli izražati svojo narodno usmerjenost. Izrazit znak izražanja narodne pripadnosti je zapisovanje priimka s črko "č". Leta 1863 zasledimo imena in priimek bratov Globočnik v Registru Zbornice za trgovino, obrt in industrijo. V tekstu, pisanim sicer v nemščini in v gotici, so njihova imena zapisana v latinici in s črko "č": Anton Globočnik, Leopold Globočnik, Johann Globočnik. Anton Globočnik pl. Sorodolski je svoj priimek začel zapisovati v tej obliki že v gimnazijskih letih, leta 1842, in prav mogoče je, da so se fužinarji Globočniki odločili za to obliko pisanja pod njegovim vplivom. Vendar pisanje priimka v tej obliki ni dosledno. Predvsem v poslovni korespondenci in poslovnih papirjih, ki je bila vodena izključno v nemščini, ki je bila takrat jezik poslovnega sveta, je priimek največkrat zapisan kot Globotschnigg, vendar ne vedno – pogosto se pojavi tudi oblika Globočnik, redkeje Globočnig¹⁸.

Potomci Globočnikov se svojih prednikov spominjajo kot zelo narodno zavednih ljudi. Željko Jeglič se spominja, da je bilo nekoč v Leopoldovi hiši veliko starih slovenskih revij in knjig, mnogo od njih izdanih pri Slovenski matici, a se do danes žal niso ohranile. Naročali so tako nemške kot slovenske časopise. Leopold Globočnik je celo financiral Matico Slovensko in Zgodovinsko društvo za Kranjsko. Za zasluge podpore in mecenstva je 6. maja 1862 od Etbina Coste, predsednika Zgodovinskega društva za Kranjsko, dobil priznanje za prispevek k slovenski zgodovini ter naziv častnega člana zgodovinskega društva¹⁹. Mogoče je, da je tudi do tega sodelovanja prišlo pod vplivom Antona Globočnika pl. Sorodol-

skega, saj je bil ta vsaj od leta 1861 aktiven član Zgodovinskega društva za Kranjsko.

Ker so potomci Globočnikov ohranili močan spomin na narodno zavednost te rodbine, jih je zelo zmotilo dejstvo, da je del njihove družine France Koblar v svojih spominih Moj obračun označil kot nemškutarje. Kot pravijo potomci, se je Koblar iz svojega otroštva spominjal nemškutarstva, ki se je razpaslo v Johanovi hiši, potem ko je stari gospodar Johan zbolel za hudo obliko skleroze in ni mogel več nadzorovati, kaj se dogaja v hiši. Vse posle v hiši je tedaj, kot rečeno, prevzel Avgust Nóvak, ki se je gibal v krogu ljubljanskih nemškutarjev in je tudi v Johanovem podjetju začel zaposlovati Nemce, med njimi Gustava Egra, ki je kasneje prevzel podjetje in premoženje. Nemškutarstva se je verjetno navzela tudi njegova žena Marička, ki je celo svoje ime začela zapisovati Marie Achatschitsch Globotschnigg – tako je zapisano v že omenjenem Registru 3. junija 1901.

Ko je Miha Naglič v podlistkih o rodbini Globočnik v Gorenjskem glasu leta 2000 citiral Koblarjeve opise Globočnikov, med drugim tudi omembe nemškutarstva med njimi, se je Anton Demšar odzval s pismom, v katerem nasprotuje Koblarjevemu pisanju: "Globočnikom je v knjigi pripisano nemškutarstvo, zlasti še Johanu Globočniku, ki ste ga ne vem zakaj prekrstili v Ivana. Kot dokaz Koblar navaja, da so Globočniki dobivali nemške časopise, da je Johan že zaradi svojega imena nemčur in da je ime Globočnik pisal po nemško. Koblar bi lahko dodal, da so dobivali tudi slovenske časopise. Če pogledate v telefonski imenik Slovenije, boste še danes našli Jóhane in Joháne, čeprav je bilo to ime bolj popularno v prejšnjem stoletju. To je bila Avstrija cesarja Franca Josefa. Globočniki so bili izobraženi ljudje in so svojo izobrazbo lahko dobivali le v nemških šolah. Tudi uradni in poslovni jezik je bil nemški. Zato so ga morali obvladati. Pred sabo imam rodovnik z več kot 50 imeni Globočnikov, ki so se rodili v stari Avstriji in vsi imajo izrazita slovenska ali slovanska imena. Tudi Prešeren se je malo pred tem pisal Prešeren in je napisal veliko pesmi v nemškem jeziku.

V hiši mojega deda Antona G. je visela njegova slika že v prejšnjem stoletju, ko še ni bil priznan in slaven. Nemško zastavo je obešal Novak, saj je bil sklerozni Johan opravilno nesposoben. Ni preveč verjetno, da bi narodnjak Anton G. zahajal v nemčurske hiše. Koblar je tudi pozabil omeniti, da so mogočne lipe, simbol slovenstva, postavili Globočniki." (Demšar, Naglič 233) Tudi Veronika Poje se je v svoji razisko-

valni nalogi postavila proti Koblarjevim spominom: "Ker imam ravno priložnost, bi rada omenila tudi pisatelja Franceta Koblarja, ki je v knjigi *Moj obračun* opisoval tudi rodbino Globočnik. Ta zavedna slovenska družina je v knjigi nerealno in krivično opisana. V tistem času bi lahko na prste prešteli Slovence, ki niso bili nemškutarji, in rod Globočnikov je bil že med njimi." (Poje 1993: 35)

Informator:

Željko Jeglič, veleposlanik, roj. 1929 v Ljubljani.

Viri:

Akvareli notranjosti Leopoldove hiše, naslikal Rudolf Jeglič, 1919–1920, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Anerkennungs-Diplom, Welt-Ausstellung I, Priznanje za fužinske obrate v Železnikih s svetovne razstave industrijske tehnike, Dunaj, 1873, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Delavska bolniška blagajnica, 1886, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Dom in svet 1912, letnik XXV, št. 6 (avtor neimenovan): Anton Globočnik pl. Sorodolski, str. 237.

Fotokopije fotografij članov družin Globočnik in Boncelj, avtor neznan, 2. polovica 19. st., v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Globočnik, Anton in Martin Semrajc, 1848: *Mili bratje Slovenski! V imenu Slovencev na Dunaji*. Novice. 12. april, str. 60.

Globočnik pl. Sorodolski, Anton, 1898: *K petdesetletnici slovenske narodne zavesti*. V spomin na leto 1848. V: Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, letnik VIII, št. 1, str. 1–15.

Globočnik pl. Sorodolski, Anton, 1898: *Zgodovinski spominek iz Medjimurja*. V: Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, letnik VIII, št. 5, str. 145–152.

Globočnik, Anton, 1999: *Železniki: Rudarski in fužinarski kraj: zgodovinsko-statistični oris v registrah*, Dražgoše.

Koblar, France, 1976: *Moj obračun*, Ljubljana.

Kovač, Tita, 1979: *Najbogatejši Kranjec*, Ljubljana.

Kovinski plačilni boni z znakom Jakoba Globočnika, 19. st., v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Menica Brüder Globočnik, 2. polovica 19. st, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Pajk, Milan, 1912: *Anton Globočnik pl. Sorodolski*. V: Carniola, letnik III, št. 2, str. 150–154.

Pismo kovačev gospodom fužinarjem, 1885, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Priznanje Leopoldu Globočniku za prispevek k zgodovini slovenstva, 1862, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Rodovnik rodbine Globočnik, čas nastanka neznan, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Rodovnik rodbin Jegličevi, Avsenikovi, Tomanovi, Globočnikov, čas nastanka neznan, v zasebni lasti Ž. Jegliča.

Rupel, Mirko, ur., 1969: *Valvasorjevo berilo*, Ljubljana.

Slovenec 1912, št. 56 (avtor neimenovan): *Vladni svetnik Anton Globočnik pl. Sorodolski*, str. 2–3.

Slovenski pravnik 1912, letnik XXVIII, št. 3 (avtor neimenovan): *Anton Globočnik pl. Sorodolski*, str. 89–90.

Tovarna žic in žičnikov Ivan Globočnik Ljubljana, fond LJU-127, 1871–1947, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana.

Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, fond 232, 1851–1945, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana.

Železarska industrijska družba bratov Globočnik, Železniki, fond ŠKL 270, 1840–1907, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki.

Literatura:

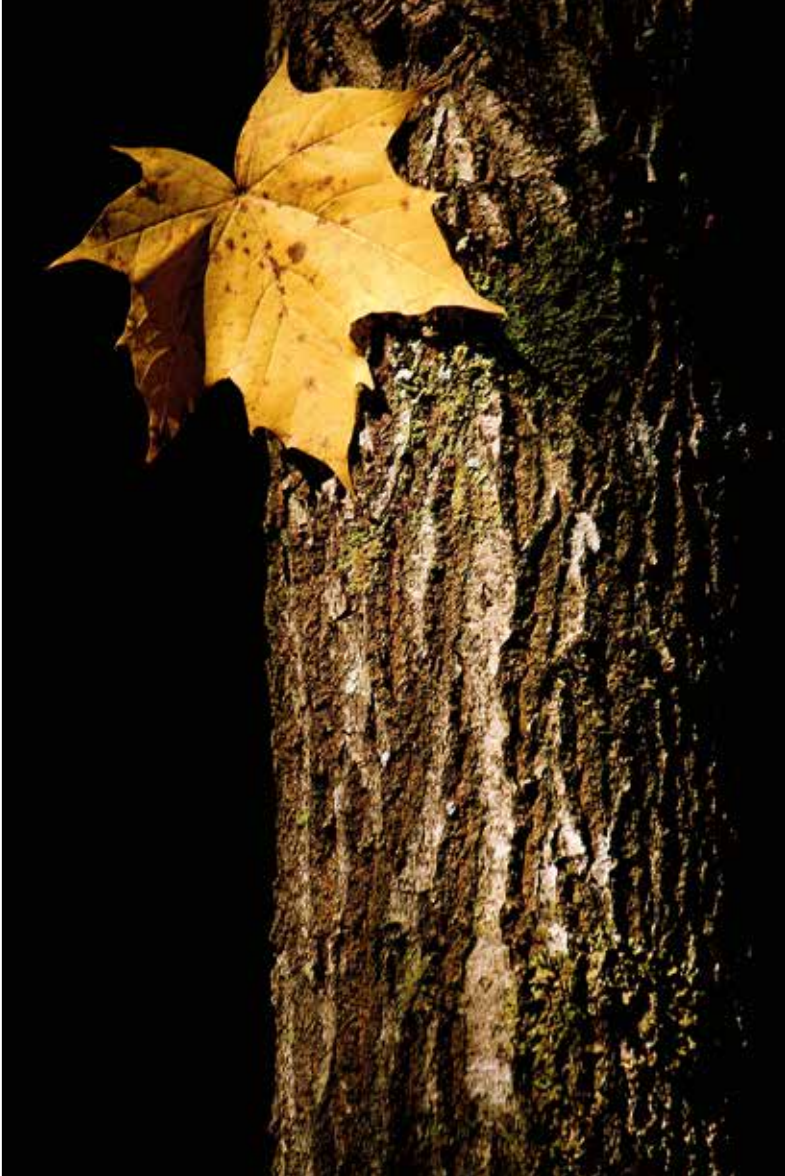
- Baš, Franjo, 1952-1953: *Iz zgodovine hiše v Kropi*. V: Zgodovinski časopis, št. 4–5, str. 619–649.
- Blaznik, Pavle, 1973: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*, Škofja Loka.
- Brank, Rajko, 1980: *Štalca – stara železarska naselbina?* V: Loški razgledi, št. 27, str. 31–33.
- Cafuta, Lojze, 1991: *Od kdaj in kakšna slovenska zastava*. V: Nedeljski dnevnik. 31. marec, str. 8.
- Cankar, Izidor in dr., 1925–1991: *Slovenski biografski leksikon*, Ljubljana.
- Demšar, Vincencij, 1973: *Drobtinice iz zgodovine Železnikov v drugi polovici 19. stoletja*. V: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, str. 115–119.
- Dežman, Jože, ur., 1998: *Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja*. Gorenjski biografski leksikon. Poskusni zvezek 1. Radovljica.
- Dolenc, Jože, 2000: *Rudarski in fužinarski kraj Železniki*: Po izidu knjige Antona Globočnika pl. Sorodolskega. V: Loški razgledi, št. 47, 359–362.
- Dolenc, Jože in dr., 2002: *Doba železarstva v Železnikih*, Železniki.
- Frykman, Jonas in Orvar Löfgren, 1987: *Culture Builder. A Historical Anthropology of Middle-Class Life*, New Brunswick and London.
- Gašperšič, Jože, 1956: *Vigencj*. Vodnik po zgodovinskih žebeljarskih kovačnicah v Kamni gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih, Ljubljana.
- Gašperšič, Jože, 1963: *Novo železarjenje v fužinah pod Jelovico v XIX. stoletju in njegov konec*. V: Kronika, letnik 9, št. 1, str. 12–22.
- Habe, France, 1979: *Anton Globočnik, narodni buditelj in pionir jamskega turizma*. Loški razgledi, št. 26, str. 177–181.
- Javornik, Marjan, ur., in dr., 1989: *Enciklopedija Slovenije*, Ljubljana.
- Kidrič, France, 1914: *Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani*. V: Slovan, letnik 12, str. 10–12, 58–60, 84–87.
- Koblar, France, 1973: *Nekaj o društveno prosvetnem delu v prejšnjih časih*. V: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, str. 348–358.
- Kokalj, Marjan, 2005: *Furmani in golcarji na Jelovici od 1850 do 1960*. V: Železne niti, št. 2 str. 135–152.
- Komel, Rok, 2004: *Kovaštvo in žebeljarstvo*. V: Gea št. 9, 12–17.
- Kuret, Niko, 1998: *Praznično leto Slovencev*. Ljubljana: Družina.
- Kyovský, Rudi, 1953: *Socialne razmere našega delavstva v Kropi, Kamni gorici in Železnikih proti koncu XIX. stoletja*. V: Kronika, letnik 1, št. 2, str. 81–89.
- Le Witta, Beatrix, 1994: *French Bourgeois Culture*, Cambridge.
- Mohorič, Danica, 2005: *Kaj so kuhale naše prababice*. V: Železne niti, št. 2, str. 271–274.
- Mohorič, Ivan, 1954: *Zgodovina plavža v Železnikih*. V: Kronika, letnik 2, št. 2, str. 95–100.
- Mohorič, Ivan, 1969: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, Ljubljana.
- Müllner, Alfons, 1909: *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*, Dunaj, Leipzig.
- Naglič, Miha, 1999: *Po ljudeh gor, po ljudeh dol*. Terenski ogledi za Gorenjski biografski leksikon. V: Gorenjski glas. 7. julij–21. oktober.
- Planina, France, 1962: *Poljanska in Selška dolina*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Poje, Veronika, 1993: *Družina Globočnik iz doline čipk in železarstva*. Neobjavljena raziskovalna naloga. Ljubljana: Srednja šola za gostinstvo in turizem v Ljubljani.
- Sluga, Meta, ur., 1979: *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana.

- Šmid, Olga, 1973: *Šolstvo v Selški dolini nekoč in danes*. V: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, str. 330–347.
- Šorn, Jože, 1984: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor.
- Triler, Marjana, 1979: *Znanstveni in turistični mejniki postojnskega podzemlja*. Delo, 3. november, str. 23.
- Trojnar, Valerija, 2005: *Anton Globočnik pl. Sorodolski*. V: *Železne niti*, št. 2, str. 113–116.
- Verbič, Marija, 1956: *Bohinjsko rudarstvo in fužinarstvo konec 18. stoletja (po Zoisovem opisu leta 1778)*. V: *Kronika, letnik 3, št. 1*, str. 6–14.
- Verbič, Marija, 1973: *Železarstvo in žebjarstvo v Železnikih v prvi polovici 19. stoletja*. V: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, str. 101–114.
- Vodopivec, Peter, 1988: *Prostozidarska loža "Prijatelj rimskega kralja in Napoleona" v Ljubljani v luči francoskega gradiva*. V: *Kronika, letnik 36, št. 1/ 2*, str. 16–23.
- Vodopivec, Peter, 1992: *Prostozidarska loža Valentin Vodnik v Ljubljani (1940)*. V: *Kronika, letnik 40, št. 1*, str. 44–50.
- Zupanc, Ciril, 1996: *Dr. Anton Globočnik pl. Sorodolski*. V: *Primorska srečanja*, št. 188, str. 835–838.
- Zupanc, Ciril, 2005: *Zgodba nekega vrta*. V: *Železne niti*, št. 2, str. 125–133.
- Žontar, Josip, 1995: *O našem starem žebjarstvu*. V: *Loški razgledi*, letnik 42, str. 85–86.
- Žumer, Lojze, 1973: *Prispevek h gospodarski zgodovini doline*. V: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, str. 120–167.
- Žumer, Niko, 1973: *Obrt in obrtna podjetja po prenehanju železarstva*. V: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, str. 168–186.

Opombe:

- ¹ Železnikarska ljudska pesem, zapisana okoli leta 1960 in objavljena v članku Jožeta Dolenca: Rudarski in fužinarski kraj Železniki. V: *Loški razgledi* 47, 2002, str. 359–362.
- ² Različni viri podajajo različne podatke o letu, ko je plavž zadnjič zagorel. Nekateri avtorji trdijo, da je bilo to leta 1901, drugi, da je bilo leta 1902.
- ³ Pavle Blaznik v svojih študijah loškega gospodarstva ugovarja verodostojnosti te letnice. Po izsledkih iz virov ugotavlja, da je škof Albert, ki naj bi leta 1348 podelil pravice železnikarskim kovačem, začel vladati šele leto kasneje, leta 1349, zato ima Blaznik letnico za sporno. Vse nadaljnje listine iz 14. stoletja pa nedvomno pričajo o kovaštvu in fužinarstvu v tem kraju.
- ⁴ Prepisi in prevodi teh listin so objavljeni v nemško-slovenski izdaji knjige Antona Globočnika pl. Sorodolskega naslovom *Železniki: rudarski in fužinarski kraj: zgodovinsko-statistični oris v registrah*. Dražgoše, 1999.
- ⁵ Volk je kepa stopljenega surovega železa, ki se je nabrala na dnu peči. Po končanem celodnevem delu so volká izvlekli z močnimi kavlji iz peči in ga pod velikim kladivom razbili na šest do osem manjših kosov. Peči na volká so podpihovali s pomočjo naravnega vetra ali sapo iz mehov, ki jih je gonila človeška sila. (Gašperšič 1963: 12, Mohorič 1954: 97)
- ⁶ Register protakoliranih tvrdk je med leti 1851 in 1945 vodila Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. Register hranijo v Arhivu Sloveniji, fond 232.
- ⁷ V prevodu:
  - št. 8: naziv podjetja: Anton Globočnik, trgovina z železom; lastnik podjetja: Anton Globočnik, fužinar v Železnikih,
  - št. 9: naziv podjetja: Leopold Globočnik, trgovina z železnim blagom v Železnikih; lastnik podjetja: Leopold Globočnik, fužinar v Železnikih,
  - št. 10: naziv podjetja: Johann Globočnik, trgovina z železnim blagom v Železnikih; lastnik podjetja: Johann Globočnik, fužinar v Železnikih.

- ⁸ Načrti za izboljšave plavža so shranjeni v Zgodovinskem arhivu v Škofji Loki, fond ŠKL 270.
- ⁹ Vrt zelo natančno opiše tudi Ciril Zupanc v članku Zgodba nekega vrta, V: *Železne niti* 2, 2005, str. 125–133
- ¹⁰ O Zoisovi prostozidarski dejavnosti piše Tita Kovač v romanu Najbogatejši Kranjec, Ljubljana, 1979.
- ¹¹ Vzdevek Napoleon omenja tudi Ciril Zupanc v članku o Antonu Globočniku pl. Sorodolskem (gl. Primorska srečanja, št. 188, 1996). Po njegovih besedah naj bi se ga doma v Železnikih prijel vzdevek Napoleon. Ime Jožef Napoleon Globočnik naj bi bilo celo vpisano v knjigi lastnikov fužinskih deležev. Vir za ta podatek žal ni naveden.
- ¹² Gl. Dom in svet, 15 (št. 6), 1912, str. 237.
- ¹³ Spomine, povezane z dogodki leta 1848, A. Globočnik opisuje v članku K petdesetletnici slovenske narodne zavesti. V spomin na leto 1848, objavljenem v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, letnik VIII, št. 1, 1898.
- ¹⁴ Gl. tudi članek Lojzeta Cafute: Od kdaj in kakšna slovenska zastava. V: *Nedeljski dnevnik*, 31. 3. 1991, str. 8., in članek Franceta Habeta: Anton Globočnik, Narodni buditelj in pionir jamskega turizma. V: *Loški razgledi* 26, 1979, str. 177–181.
- ¹⁵ Spomine na dogodke v Čakovcu Globočnik podrobno opisuje v članku z naslovom Zgodovinski spominek iz Medjimurja, objavljenem v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, letnik VIII, št. 5, 1898.
- ¹⁶ **Znanstvena dela A. Globočnika s področja prava:**
 Tabellarische Übersicht der Militärbefreiungstitel. V: *Verhandlungen in Mitteilungen der juridischen Gesellschaft*, 1862.
 Das landesfürstliche Wald-Reservatrecht in Krain in seiner historischen Entwicklung. V: *Verhandlungen in Mitteilungen der juridischen Gesellschaft*, 1862.
 Der Wirkungskreis der Gemeinde und ihrer Vertreter nach dem neuen Gemeindegesetze, 1867. (Izšlo hkrati s prevodom v slovenščino Frana Levstika pod naslovom Oblast in opravki.)
 Allgemeines Repertorium der Gesetze und Verordnungen aus allen Fächern, 1877 (ponatis 1882 in 1893 z naslovom Index der ältern und neuen österreichischen Gesetze und Verordnungen).
 Leidfaden für Gemeinde Vorsteher, 1878. (V slovenščino prevedel Fran Levstik pod naslovom Nauk slovenskim županom leta 1880.)
 Einige Worte über Haupt- oder Großgemeinden. V: *Laibacher Zeitung* 27–30, 1879.
 Zur Frage der Strafumwandlung im politischen Strafverfahren. V: *Österreichische Zeitschrift für Verwaltung*, 1880.
 Zum Schutze der auf Huben haftenden öffentlichen Leistungen. V: *Österreichische Zeitschrift für Verwaltung*, 1882.
 Zur Reform unserer Gemeindegesetzgebung, Ljubljana, 1883.
 Zur Frage der bäuerlichen Heimstätten. V: *Laibacher Zeitung*, 1884.
 Entwicklung des Verwaltungs- und Gerichtswesens in Krain. V: *Laibacher Zeitung*, 1888.
 Instancije v občinskih zadevah kranjskih. V: *Slovenski pravnik*, 1888.
 Pravne stopnje in njih roki v upravnem postopanju. V: *Slovenski pravnik*, 1890.
 Vkupnost v javnem in zasebnem pravu. V: *Slovenski pravnik*, 1890.
 Übersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain, 1893.
- ¹⁷ **Znanstvena dela A. Globočnika s področja zgodovine:**
 Geschichtlich-statistischer Überblick des Bergortes Eisern. V: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, 1867.
 Arheološki zemljevid Kranjske. V: *Mittheilungen des Musealvereines*, 1889.
 Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens, 1897.
 Österreichs statistisch-historische Entwicklung, Dunaj 1897.
 Der Adel in Krain. V: *Mittheilungen des Musealvereines*, 1899.
 Wiener Jahreskronik von den ältesten Zeit bis auf die Gegenwart, Dunaj, 1899, 1902.
- ¹⁸ Korespondenčne knjige in mnogo dokumentov, povezanih z vodenjem podjetja, hranijo v Zgodovinskem arhivu v Škofji Loki, fond ŠKL 270.
- ¹⁹ Informator Željko Jeglič hrani originalni dokument – priznanje z dne 6. 5. 1862.

List in deblo. Foto: Domen Dolenc